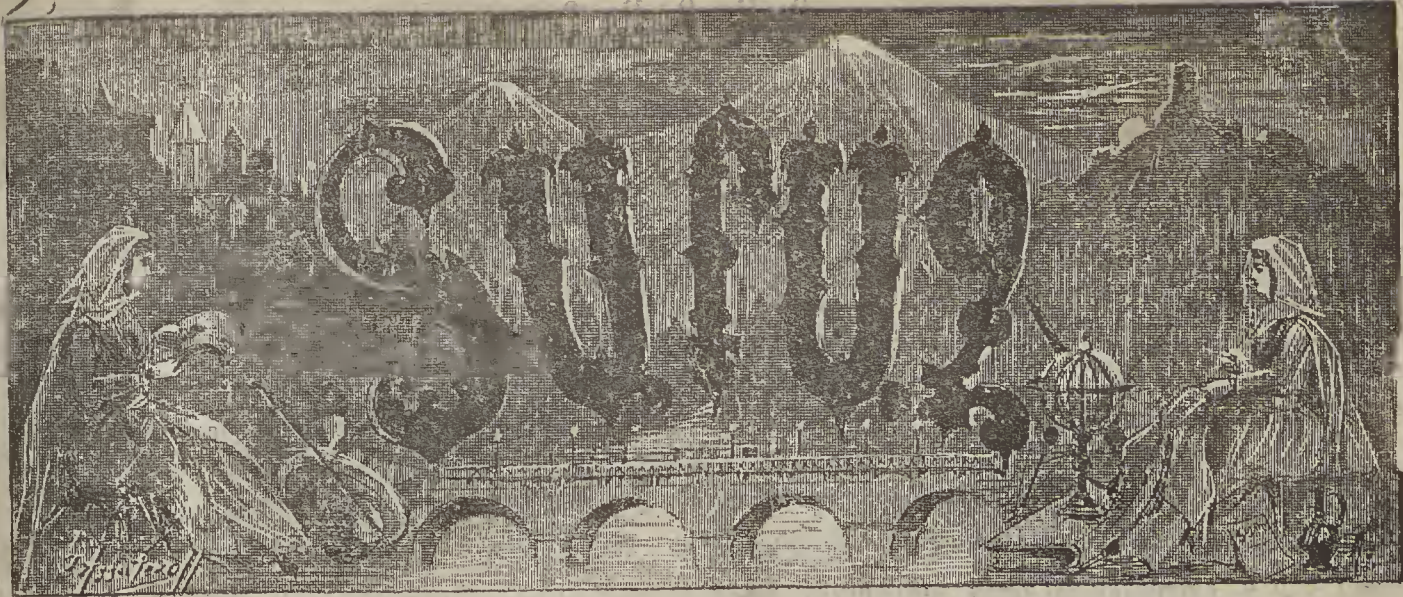

ՊԵՏԵՐԱԶԱՐԻ ՅԱՐԵՎԱՆԻ ԱՂԵՐԻՐ

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍԱԿՆԻ ՏԵՄԵՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ 1-2 ԹԵՐԹ

№№ 45—48 Նոյեմբեր 15—դեկտեմբեր 15

Զորորդ տարի

1893

Գերատի վանքը Քուրաշիսի նահանգում.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Տօների պատճառով անհնար եղաւ «Տարազի» բոլոր համարները այսօր միանգամից լոյս ընծայել, մնացեալ երկու համարը (№№ 49 և 50) լոյս կը տեսնի Զրօրհանքի օրը:

«ԱՂԲԻԻՐ» ԵՒ «ՏԱՐԱԶ»

Այսօր լոյս ընծայելով միանգամից «Տարազի» №№ 45—48, որ մեր հաւատարմատարները ընդհատել էին և բոլորովին աւելորդ համարելով առայժմ զեկուցանել այն շարժառիթները, որոնք խոչնդոտն եղան №№-ը ժամանակին լոյս ընծայելու, այսօր յայտարարում ենք, որ մեր հրատարակութիւնների խմբագրելը նորից ուսանանքով՝ առաջիկայ տարուց պիտի լոյս ընծայենք մեր թերթերը կանոնաւոր իր նախկին ձևով և ուղղութեամբ:

Այժմանից ոչ մի խոստում, ոչ մի տեղեկութիւն այն պատրաստութեանց մասին, որ մենք արել ենք արդէն Պետերբուրգում և արտասահմանում՝ չենք յայտարարում:

Կարևոր ենք համարում այժմ զեկուցանել մեր մշտական բաժանորդներին, որ «Տարազը» պիտի հրատարակւի այն ձևով և ուղղութեամբ, որ նա լոյս էր տեսնում մեր խմբագրութեամբ: Վերջին տարին «Տարազը» մի փոքր անփոյթ էր դէպի գեղարւեստը և մեր ժամանակաւոր փոխանորդները թիւր էին ըմբռնել «Տարազի» բուն նպատակը: «Տարազը» մի իլլիւստրատիօն է, և ոչ թէ հասարակական լրագիր:

«Աղբիւրը» կը հրատարակւի նայնպէս կանոնաւոր: Տպագրւում են ներկայ տարւոյ դեռ լոյս չը տեսած №№ 11 և 12:

Լիուլի բաւականութիւն տալով 1893 թւի «Աղբիւր - Տարազի» բաժանորդներին, կը բանանք և «Աղբիւրի» առաջիկայ տարւոյ բաժանորդագրութիւնը:

Նրանք, որոնք իրանց սրտին մօտ են համարում «Աղբիւր-Տարազը» և մեր գործունէութիւնը ազգային գրականութեան և լրագրութեան պիտանի՝ հրաւիրում ենք աջակցել մեզ: Մենք երբէք մանր մունր հաշիւների մէջ չենք մտել. մեզ ոգևորել է գործը, նպատակը և նրանց հրա-

պոյրը մեզ դարձրել է ոչ մի խոչընդոտի առաջ չընկճւող....

Գիտեն մեր ընթերցողները, որ ամեն զոհաբերութիւն մենք արել ենք «Աղբիւր-Տարազի» բարի զարգացման համար և այսօր երբ նրանք կարօտ են կրկին մեր անմիջական խնամքին, մենք մի կողմն ենք դնում մեր մտաւորումները և համբերահատ հայ ընթերցողին խոստանում մեր բոլոր ոյժերը:

Տ. Ն.

Բ Ո Ւ Լ Ի - Բ Ո Ւ Լ Ի

Տրտում է Մարտի Մարօն, շատ տրտում է, նրա աչքերի արտասուկները երբէք չի ցամաքում:

Հօր հրաման և սպառնալիք, մօր ազատք ու խրատներ նրան աւելի և աւելի են գրգռում: Մարօն գրկած իր չորս տարեկան Կրպէին՝ բուխ նման օր ու գիշեր վայ է տալիս, Տօնօ է կանչում շարունակ:

Մարօն Մշի դաշտի Առվառինջ գիւղացի Տօնօյի նորատի կինն է:

Շատ ու շատ լաց եղաւ Մարօն, Տօնօյի ոտները գրկեց, համբուրեց. ճոր չեղաւ, չը կարաց Տօնօյի սիրտը փոխել, նրան պանդխտութեան ճանապարհից լեւ պահել:

— Կասեն՝ Թիֆլիսում ստակը թիով են բերում, տնաւերի կնիկ, երթամ մի քիչ էլ ես բերեմ, շուն քուրդ Աւդալ աղայի պարտքը տանք, մեր եզներ գերութիւնից թափենք:

— Եսման, Տօնօ, քո մինուճար Կրպէի արևը սիրես, սիրտս մխում է, կերթաս, կըմնաս:

— Կերթամ ու Վարդավառից մի շաբաթ անց՝ լեւ կըգամ, խօսք տուեց՝ գարունը բացուելու Տօնօն և մի խումբ երիտասարդների հետ կաշաւան կազմած՝ երեսը դէպի սուրբ Կարապետի սարը դարձրեց, երեք անգամ երեսին խաչ հանեց, մի պարկով պաշար շալակի առաւ. Մարօյին գետնափոր տան մութն անկիւնում, իսկ Կրպէին բաց օդի մէջ համբուրեց ու ճանապարհ ընկաւ:

Վարդավառն եկաւ, Աստուածածինն ու Սուրբ Խաչն էլ անց կացան, ձիւնն էլ ճանապարհները փակեց, իսկ Տօնօյից ոչ մի լուր չըկալ, եղածներն էլ՝ ձախուճուաւ:

— Առողջ է Տօնօն... աղբ էր թափում... ջրկիր էր... փողոցներն էր աւլում... հիմա պալապ է... միւս օր անգործ է...

Այսքանը Հազիւ դուրս քաշեց Մարօն աշնան վերջերքին զարիբութիւնից վերադարձած դրկիցներէից:

Մարօն գոռաւ սիրում էր իր գլխի տիրոջը, նա Հազիւ ձմեռն անցկացրեց ու Հետեւալ գարնանը՝ մի երեկոյ իր Կրպէին շալակեց, մի գաւազան ձեռքն առաւ և գիւղը թողեց:

Որոնեցին, հարց ու փորձ արին, երեք օրէն ճանապարհ շէն ու աւերակ չըթողին ոտնատակ տուին Մարօյի ծնողքը, եղբայրներն ու Հեռու մօտիկ ազգականները, ոչ մի տեղ ձայնը դուրս չեկաւ:

Խեղճերը սուգ ու շիւանով տուն դարձան:

Շատ խորոտիկ էր Մարօն, շատ նշխունիկ աչքեր ու յօնքեր ունէր, շատ սուրահի բարձր հասակ ու երկայն պարանոց ունէր:

Աղջիկ ժամանակը քրդերի երկիւղից Մարօյին ծնողքը լոյս արեւ չէին ցոյց տուել, ամուսնացած օրից հարսնութեան թանձր կարմիր քօղը երեսից չէր վերկացել: Թէ չէ դժուար էր նրան թուրք «ղայմաղամներին» և քուրդ «էլ-աղասիներին» ճանգերից ազատել:

Նրա պսակի օրից եօթը տարին առաջիկայ աշունքը պէտք է բոլորուէր, որ այնուհետև Մարօն հարսնութեան քօղը գլխի ծածկոցի փոխէր, դէմքն օտարներին ցոյց տար:

Նա չսպասեց մինչև աշունք, կորչելու իրիկունը քօղը մի կողմը շարտեց, փախաւ փուլուսով գլուխը փաթաթեց, երեսից միայն աչքերը բաց թողեց, մնացած տեղերը ծածկեց, ցետով երեսը ծեփեց ու 60 տարեկան տգեղ պառաւի նմանեց և ասաց.

— Էսպէս ապահով է, ունի եմ պարտական գեղեցկութիւնով զարմացնել, թող Տօնօն իր ձեռքով երեսս լուանայ և ուրախանայ:

Մի այսպիսի պառաւկի և մի երեխայի համբաւը Մարօյի ծնողքը մօտիկ գիւղերում լսեցին, և չը կտրողացան հասկանալ, թէ իրանց պտուածն էր, որին ձեռնաթող էին արել լաւիտեան:

Ընդմիջտ գաղտնիք մնաց, թէ ինչպէս և ինչ ճանապարհով Մարօն եօթն ամիս գիւղէ գիւղ հաց մուրալով՝ դեկտեմբեր ամսի վերջին՝ մի օր բուսաւ մեր աստուածապահ Թիֆլիս քաղաքում և մանուկը պառեկին թիկունքին փողոցէ փողոց աչքերն ածելով՝ իր կորուստն էր որոնում:

Վերջին կտորն էր Ղազախի գիւղերից ժողոված չոր հացի, որ նա թաց արեց Սողանլուսումը՝ Կուր գետում՝ և տուեց իր Կրպէին:

Խեղճ երեխան ցրտից դողալով՝ հազիւ կարո-

ղացաւ բռնել հացի պատառը և սփրթնած ու կապտած շրթունքները՝ լեռ բացանել ու բերանը դնել:

Երեխան ինքնաբերաբար չէր ծամում հացը. նրա փոքրիկ ատամբերը ցրտից շարունակ իրար էին դիպչում ու չըխկչըխկում:

Մի տեսակ հացը փշրուեց քան թէ կանոնաւոր ծամուեց ու կոկորդը քերելով ներս սլքուեց:

— Ուվ... ուվ... ուվ... այս դողոցի նուազ ձայնն էր միայն, որ անընդհատ խտրովում էր կորած ամուսնու սիրուն կեանքը մահու տուող մօր ջիգեարը:

Այն անսիրտ պառաւ, դու Աստուածանից չէս վախում, էս ցրտին երեխային ուր ես դրսւը կոնդոնացնում, ինչ է՝ թէ տեսնողի սիրտը գուլթ ընկնի, քեզ ողորմութիւն տայ, գոչեց ձեռքը պարզած, բոկոտն, պատառոտուած Մարօյի վրայ փռնչի Աւէն, երբ որ թշուառ կինը շնորդ տալով՝ վստահացել էր մօտենալ նրա փռանը և աչքերը տաք ու փափուկ սպիտակ հացերին դարձրած, սպասում էր թէ երբ մարդը կըգթայ իր կիսամեռ զաւակին և մի կտոր հաց կըտայ:

— Գնա՛, կորի՛, քաւթառ պառաւ, մուշտարիներիս առաջը կտրում ես, բարկացաւ Աւէն և տախտակի վրայ շաբաթներով ընկած ու չորացած կէս ձեռնաչափ հացի կտորը իրան տուեց ու բըրթեց՝ մայից փողոցի մէջ տեղը ձգեց:

— Լաւ էր, որ կառապանը կարողացաւ սանձել իւր կրակի պէս սլացող ձիանցը, թէ չէ մայր ու որդի կառքի անիւների տակ ջախջախուելու էին:

Բայց կառապանն էլ անխիղճ էր, նա թէպէտ ձիանքը լեռ պահեց, իսկ իւր բարկութիւնը չը զսպեց, մտրակի տակ սպանում էր թշուառներին, եթէ կառքի մէջ նստած պարոնը չըգողար նրա վրայ:

Տասնաւոր դռնից ներս ու դուրս արեց էդ օրը Մարօն և այնքան հաց ճարեց, որ իրան և որդուն բաւական էր կիսակուշտ ազատուել մահից:

Եւ Մարօն մուրացկանութիւն չի անում, նա փողոցներից մէկի անկիւնը քաշուած, երեխային ու իրան մի տեսակ կերակրեց ու գիշերելու տեղի վրայ մտածեց:

Ոչինչ լոյս, օրը մթնեց, նա մնաց դրսւը ձմեռուան երկնքի տակ:

Անգիտակցաբար թափառելով՝ իրան տեսաւ Կուրի ափին, և իր բեռը շալակին՝ կուչ եկաւ մի տախտակեայ պատի տակ:

Կրպիկ կրպուլ. (տես Բուրի-բուրի, կրպ 695)

Գիշերը վրայ էր հասել, լապտերները ցորեկուայ նման լուսավորում էին Թիֆլիսի փողոցները, իսկ պանդուխտների կծկուած տեղը ոչ մի լապտեր չէր վառուում:

Հեռու տեղում մի աղօտ լապտեր միայն կիսամար ծխում է:

Այդ մթնշաղ լուսի շնորհիւ էր, որ Մարօն նկատուեցաւ:

Մի ստուեր յամրաքայլ, բադի նման կոշիկով զալով՝ մօտ եկաւ և անօթեան թշուառականի գլխին կանգնեց ու նայեց:

Նայեց, նայեց ու կուացաւ ձեռքով Մարօյի գլուխը վեր քաշեց:

Կին էր, թէ կանացի հագուստով մի ճիւղ էր, այդ Մարօյի գործը չէր քննելու:

— Վ ի ն ա խ ա ր (ո՛վ ես), հարց տուեց վրայերէն եկաւորը:

— Ի՛նչ է:

— Ո՛վ իս դուն, կրկնեց հարցը Թիֆլիսեցու հայ բարբառով անծանօթը:

— Անտուն, անտեղ մի զարիւր պառաւ, պատասխանեց Մարօն և շարունակեց:

— Ասածու սիրուն, սուրբ Կարապետի ս ա դ ա Վ է ն (շնորհիւ) մի ծածկի տակ տար ինձ, երեսիս ցրտի ձեռքից մեռնում է:

— Համեցէք իմ տունը, ասաց անծանօթ կինը:

Նա բռնեց Մարօյի ձեռքից, վեր բարձրացրեց և տարաւ դէպի պատի միւս երեսը:

Սառած ձիւնի վրայ փռուած էր հին ու մին կտորներից իրար կարած մի անկողին:

— Էս է իմ տունը, ցած գիր երեխայիդ, պարկացնենք անկողնում, թող տաքանայ:

Հիւրասէր տանտիրուհին էլ չըհարցրեց Մարօյին, նա տաւ մանուկին և ծածկեց վերմակի տակ:

Մարօն շշուուէլ էր, նրա միտքը մոլորուել էր, այս տարօրինակ կացութեան վերայ ոչ մտածեց և ոչ հարցրեց, ա՛յդադար օրհնում էր իր բարերարի կեանքը:

— Մեզ երկուսիս տեղ չըմնաց, ասաց տանտիրուհին, դու մի կողմից, ես մի կողմից սեղմենք երեխային, թող տաքանայ... Ա՛յ էդպէս... տաքէրդ ներքևից իմ ոտքերին մօտաձուլ... հիմի մենք էլ չենք մըսիլ:

Այս դրութեան մէջ հիւրընկալը թիկունքի կէսը ձիւնի երեսին և միւս կէսը ցնցոտիների վերայ մինչև առաւօտ խորդում էր քաղցր քնի մէջ, իսկ հիւրը երեխայի ձեռքերն իր քուցուած ձեռքերում սխմած՝ մինչև լոյս աչք չը փակեց:

Լոյսը բացուեց, Մարօն աչքերը չորս կողմը դարձրեց և շուրջը նայեց:

Կուր գետից ոչ հեռու՝ մի պարտեզ էր ձիւնով ծածկուած. այն պարտեզի պատի տակն էր իր հիւրասէր տիրոջ բացօդեայ օթեանը:

Քիչ վերև քառայարկ շքեղ գտիկոնների վերայ երթեկում էին ծառաներ, աղախիներ և շատ ուշ՝ տիկիներ, օրիորդներ ու պարոններ:

Պատշգամբների վրայ երեխայք ևս վազվզում էին:

— Էն ո՛ւմ տունն է, հարցրեց Մարօն:

— Մեկօ Դանդուրով կասեն, նրա տունն է:

— Իսկ դու ո՛վ ես:

— Իմ ով լինելը մի հարցնիլ, առաջ քանի ջահէլ էի, ինձ անուանում էին «Երկու գրօշանոց», իսկ հիմի ամէնքն ինձ «Բուլի-բուլի» են կոչում:

— Ընչի՞ դու տուն չըմտար:

— Քսան տարի է, իմ տունս էս է. և ես շատ զոհ եմ և ուրախ ապրում եմ. ինձ համար ամառ, ձմեռ, ցուրտ, շոք, արև, անձրև, ձիւն ու կարկուտ համահաւասար են: Իմ բարեկամներս իմ սիրելիներս այս թափառաշրջիկ շներն են, որ եկել են ինձ բարի լոյս տալու և ձեռքերս լիզում են:

Սրանք քեզ վրայ կըհաչէին և չէին թողնիլ իմ ապրանքին մօտ դալու, եթէ ես հետդ չըլինէի:

Հիմա էլ տեսնում ես, խէթ աչքով են վրադ նայում. սրանք զարմանում են, որ ես 20 տարուայ մէջ առաջին գիշերը հիւր եմ ունենում:

— Հապա դու թնչպէս ես ապրում, ի՛նչ ես ուտում, ո՛վ է քեզ հագցնում:

— Ապրելու մասին անհոգ եմ, Աստուած է ինձ պահում, եղանակների փոփոխութիւնն ինձ վրայ ազդեցութիւն չի անում, անձրևը թրչում է, արևը ցամաքացնում է, ցուրտը մրսացնում է, շոքը տաքացնում է. այդ բաները տանելի են:

Անտանելի միայն մարդիկն են, որոնց ես սուռանց բացառութեան առում եմ. իմ ատելիների շարքած ողորմութիւնով եմ քաղցս լցնում, մերկութիւնս ծածկում:

Ես էլ վրէժս տունում եմ, երբէք ձեռք չեմ պարզում, ոչ ոքի երեսի չեմ նայում, իրանք են սե. փող, հնամաշ հագուստ, շների բերանից աւելացած կերակուր ուղարկում ինձ. ես ստանում եմ լուռ ու մունջ, սառն, անտարբեր, առանց մի շընորհակալութեան խօսք արտասանելու: Առնում եմ տուածները և փնթփնթալով հեռանում. այդ անէծք է, որ ես թափում եմ մարդ ասուած երկոտանի կենդանու վրայ:

— Ապա ո՛ւմ ես օրհնում:

— Ես օրհնում եմ Աստծուն և աղօթում, իսկ իմ աղօթքս այն է, որ մի երկրաշարժով աշխարհքը կործանուի, ես միայն մի քանի ընդհանրական մեղքներ եմ մեղադրում, կանգնեմ մի բարձր քարափի գլխին, կուշտ ծիծաղեմ, սրտիս մաղձը թափեմ և ապա գլխիվալը ցած գլորուեմ, իմ ատելիների գիւղերի վրայ անշնչացած տարածուեմ: Այնուհետև միևնույն է ինձ համար դժոխք թէ արքայութիւն գնալ. ես հաստատ գիտեմ, որ ինչպէս ինձ մոլորեցնողները, նոյնպէս և բոլոր մարդիկ, ես էլ նրանց հետ անպեղծ մեղաւորներ եմ:

— Բայց ինչով են քեզ վնասել մարդիկը, որոնց դու աղքատի ատում ես, ընչով են նրանք մեղաւոր:

— Նրանք մեղաւոր են, որովհետև մի և նոյն լանցանքի համար ես թքում եմ, նախատում եմ, արհամարհում եմ, իսկ իմ մեղսակիցները պատուի ու փառքի մէջ լողալով եմ, ես երեխաներից ու փոքրիկների սրտերից ծագրի էի ենթադրում, ուր գնում էի քամակիցս քարեր էին շարժւում, երկու գրօշանոց էին կանչում, իսկ իրանք ինձ մոլորեցնողները գիշերն ինձ էին խաբում, ցորեկն իրենց հաւատարիմ ամուսիններից գիշերն իմ արևմտն էին երգում, ցորեկն իրանց ազգի լծակիցների աչքերը փռելի փչելու համար ինձանից երես էին թեքում և չարածծի մանուկներին փոքրիկ շների նման վրաս քիս տալիս:

Այդպիսով նրանք ինձ կենդանի կենդանի թաղեցին ախտերի ու վէրքերի մէջ և բոլորը խօսքը մէկ արած՝ ինձանից իսպառ հեռացան:

Վերջապէս ինչ եմ հին դարմանը քամուն տալիս, եթէ մի քանի օր ինձ մօտ հիւր մնալու պատիւը կանես ինձ, ես մի լարմար ժամանակ աղքատ եղաւորներ քեզ կըստամեմ: Միևնույն է, դու ինձ համար, էնպէս համարեմք մի խոստովանահալը քահանայ ես: Այս քսան տարւոյն ես ոչ ժամ եմ գնացել և ոչ խոստովանուել եմ: Ում մօտ գնամ՝ տէրտէրներն էլ ինձանից երես են շրջում. մինչև էսօր նրանցից ոչ մէկը չըհետաքրքրուեց իմ կացութեամբ:

— Յոտեութիւն, ասաց Մարօն և կիսամեռ բեռը ուսն առած մինչև երեկոյ աչք էր ածում գտնելու իւր թագն ու ոլսակ Տօնօյին:

Երկրորդ գիշերը դարձեալ հիւր եղաւ Մարօն տիկին Բուլի-բուլու մօտ:

Նա իր հայրենակիցներից շատերից հարց ու խնդիր էր եղել Առվառինջ գիւղացի Տօնօյի մասին և ոչինչ զրական պատասխան չէր ստացել:

Չուզենալով յայտնել ուրիշի իւր ով լինելն,

նա փախուստ էր տուել համշիրակների ծանօթութիւնից:

Երրորդ օրը դառն և անտանելի անցաւ Մարօյի համար:

Իւր գիւղացիներից մէկը յայտնեց, որ Տօնօյին մի ամիս է թաղել են:

Նա ասաց, սկզբներում Տօնօն լաւ կեանք էր վարում, իւր աշխատանքին էր, փողերը ժողովում էր և միտք ունէր աշխատելու բերանքն վերագրանալ:

Սխալմամբ նա իւր փոքրիկ գումարը տուեց մի Թիֆլիսեցու տիկնոջ աւանդ: Այդ կնոջ տանը նա գիշերապահ էր վարձուած ամսական երկու մանէթով:

Տիկինը գիտելով որ Տօնօյի մօտ փող կալ, համոզում, առնում է ձեռքից շահացնելու:

Մէջ տեղը ոչ պարտամուրհակ և ոչ վկայ է լինում: Տիկինը Տօնօյից վերջին կողեկն առնելուց յետոյ, բարկանում է նրա վրայ, էշ—կռօ անուանելով՝ տանից դուրս է ձգում և ուրանում է Տօնօյի դառն քրտինքով աշխատածը:

Շատ ձանձրացրեց, շատ գնաց եկաւ, Տօնօն տիկնոջ դռնիցը չըհեռացաւ, դուրս գալուս ոտքերն ընկաւ, իւր մէկ ու ճար սրդու գլխով երգում տուեց, բայց բոլորը դուր անցաւ, տիկինը ոտտիկանով թեան անուշով սղառնալիք կարգաց:

Իբրև անանցաթուղթ փախստական բանտ ու տուգանքներով վախացրեց և հեռացրեց:

Միամիտ Տօնօն փողերի հետ իւր անցաթուղթն էլ հաւատացել էր քարոսիկտ տիկնոջ:

Ամէնքը Տօնօյին են մեղադրում իւր անհեռաւորութեան համար:

Խեղճը լուսահատուած՝ թուլանում է գործելու և ձեռք բերածը՝ վիշտը մոռանալու համար՝ գինեւանն ողու է տալիս:

Արքեպիսկոպիտին Տօնօյին երկրորդ բնութիւն է փոխում: Այդ գրութեամբ նա միանգամայն անընդունակ է դառնում գործելու և մի օր էլ գինեւանից բուսականին հետևելով գտնում են նա անշնչացած դիակը:

Ընկեր-հարկանները ոտտիկանով լինից իրենք բուլ են Տօնօյի մարմինը և հանգանակութեամբ հողին յանձնում:

Մեծ դժուարութեամբ թաղող տէրտէր են ճարում. շատերի միջից մի բարեմիտ քահանայ համաձայնում է դարիւր մշակների սակաւաքանակ կողեկներով թաղման կարգը կատարել:

Ենքան զսպեց իրան Մարօն, որ բոթատուն

Եւրոպայի Եւր Տարի

իր գուժալից սրտամորմոք պատմութիւնը վերջացրեց:

Նա արագաքայլ հեռացաւ խօսակցից: Ճանապարհին նրա ոտքերը կասեցին. բաւական մութն էր, որ նա հասաւ Բուլի-բուլու բնակարանը:

Բուլի-բուլին գեռ տուն չէր եկել:

Գեղտեմբեր 31-ն էր: Նա երեւի գնացել էր իւր ատելիներից մրգեղէններ ժողովելու իւր հիւրերի համար:

Մարօն վաղը դրեց Բուլի-բուլու փռած անկողնի վրայ Կրպէին ու ինքը գլուխը դրեց բարձին, եթէ կարելի է բարձ կոչել ցնցոտիների կոյտը, որ այսօր կրկնապատկուել էր:

Բուլի-բուլին իւր անկողինը լայնացնելու և հիւրերին մեծարելու վսեմ մտածութեամբ՝ այդօրը նուիրել էր Կուր գետի տփերին թափուած աղբակոյտերի միջից փաշաններ ժողովելուն:

Հաւաքել, փռել և լայնացրել էր անկողինը:

Երեխան սկզբումը մոռանալով իւր մրսածութիւնը, անգիտակցօրէն ողբակից էր լինում իւր մօրը: Շուտով դադարեցին մօր և որդու ձայները. երկուսն էլ լռեցին և ընկան քաղցր թմրութեան մէջ: Սարսափելի ցուրտը ցամաքեցրեց արիւնը անբաղդ արարածների երակներում:

Այդ օրը Կրպէն մօր շալակից դիտել էր մագաղիններում ի ցոյց դրուած փայլուն խաղալիկներն ու խաղատիկիները:

Վերագործին՝ մի լուսամուտով անցնելիս՝ նա տեսել էր պայծառ լուսաւորուած տօնածառը և վրան պսպղացող տեսակ տեսակ խաղալիկները և մի խումբ պճնուած երեխայք շուրջը բոլորուած:

— Մարէ, էն ինչ բան է, հարցրեց Կրպէն մօրը:

— Չգիտեմ, հոգիս, պատասխանեց մայրը և ճանապարհը շարունակեց:

Ահա այդ զարդարուած տօնածառի վրայ էր մտածում Կրպէն գլուխը մօր ծնկանը դրած:

Քնած էր, թէ թմրած, մենք չենք կարող տեսլ, բայց նա երազի մէջ էր:

Երազում տեսնում էր, որ իբր թէ ինքը գլուխում է շքեղ պալատներից մէկում, թռչկոտում է տօնածառի չորս բոլո բքը, վիճում է մանուկների հետ տօնածառը զարդարող իրեղէնների համար, որ նա իւր ձեռքով վառում է գեղին ու կարմիր փոշնգոցն մեղրամմերը:

Ահա նա ձեռքը ձգեց տօնածառի վրայի տմենագեղեցիկ արկղիկը վերցնելու: Օ՛հ, այն ինչ

լուսաւոր և քաղցրաժպիտ արծաթէ թւերաւոր մանուկ է, որ արկղի միջից դուրս եկաւ և ձեռքը մեկնեց գէպի Կրպէն: Մանուկը մեծացաւ, չափահաս տղամարդի հասակ ստացաւ, բայց երեսը դարձեալ անմօրուք է, նրա գէմքի վրայ աստուածային անմեղութիւն է ցոլում: Մէկ, հինգ, տասը, հարիւր... էս որքան շատ են սաւառնաթեւ հրեշտակները, ամէնքը Կրպէին գրկում են, ամէնքը նրան գգուում համբուրում են և մատով երկինքն են ցոյց տալիս:

Այ գարմացք, ա՛յ երջանկութիւն, իր մայրիկը լուսեղէն հագուստով զարդարուած՝ երկնքի պայծառ աստղերի մէջ բուսած բիւրաւոր ճրագներով վառուած տօնածառի վրայ շքեղաշուք թագուհու նման բազմած է իր հօր հետ: Նրանք իրան են կանչում, իւր անունն են տալիս:

— Էս սրտեղ ենք, հարց է տալիս իրան թեւատարած փայփայող հրեշտակին՝ Կրպէն, կամ ուր ենք գնում:

— Մենք երկնքի ճանապարհումն ենք, ուր քո մայրդ և հայրդ Քրիստոսի տօնածառի վրայ քեզ սպասում են, պատասխանում է հոգեաւուր:

Այդ գիշերը Բուլի-բուլին խղճաց իր հիւրերին, առանց շարժելու տեղն ու տեղը ծածկեց իւր վերարկուով:

Միւս առաւօտը անտէր մեռելներին իր գրկումը սպաստանտրան տուեց սև հողը:

ՊԵՐՃ ՊԻՌՇԵԱՆՑ

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԽՏԻ ՆՈՐ ՏԱՐԻՆ

«Շնորհաւոր Նոր Տարի,

«Շնորհաւոր և Նոր օր.

«Տայէ Աստուած միշտ բարի

«Տեսնել այդպէս տարիք Նոր»:

Ասաց ընկերս ցնծալով

Ներս մտնելով իմ սենեակ,

Երբ ես տխուր և լալով

Նստած էի միայնակ:

«Ինձ համար չէ Նոր Տարին,

Ասացի ես, բարեկամ,

Միևնոյն է թշուառին
Թէ անցեալը, թէ ներկան:

«Ինձ երեկը և այսօր
Նոյն դժգոյն է միշտ վիճակ,
Բախտիս անիւը անդօր
Զէ բերում դարձ յաջողակ»:

«Հեռու պանդուխտ երկրում,
Հեռու քաղցրիկ Հայրենեաց
Վիշտ, տառապանք եմ կրում,
Մաշտում է ուժն իմ կենաց»:

«Իսկ իմ դստերք, ո՞վ գիտէ,
Մօրը հարցնում են այսօր,—
«Մայրիկ, և այդ Նոր Տարի
«Պիտի վարեմք առանց հօր»:

«Իսկ պանդուխտը տխրամիտ,
Զուրկ գգւանքէն ընտանեաց,
Նա չէ տեսնում ոչ ժպիտ
Եւ ոչ լաց իր զաւակաց:

«Կինս գրում է նամակ.—
«Մարդ, ինչո՞ւ դու ուշացար,
«Զէ՞ մի տարի ժամանակ
«Մեզ հազիւ դու խոստացար:

«Դեռ ևս քանի՞ ամառ
«Կը վարես օտար ուղիս հոս,
«Քո զաւակները թշուառ
«Այժմ էլ ո՞վ է պահում»...

«Իսկ պանդուխտը ինչ սրտով
Դառնայ գէպի իր ընտանին,
Երբ որ դատարկ մի սև փող
Զունի մէջ իր գրպանին»:

Ր Ա Ֆ Ֆ Ի

(Անտիպ ձեռագիրներէն)

ՄԱՆԿԱՎԱՐՁԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

Խնջ է դատարկութիւնը

Արտաքին աշխարհը մարդուս վրայ ունի մեծ ներգործութիւն: Այս բանն ամենայն մէկ անձն ձգտում է և փորձով գիտէ թէ ինչ ազդեցութիւն է անում իր վրայ այն շրջանը, որի մէջ ինքն է գտնուում: Մեզ վրայ ազդում է ընտանեկան շրջանը, ծանօթներինը, պարապմունքների տեսակը, արտաքին հանգամանքը. կարճ ասել, ոչ միայն այն մարդիկն են ազդում մեզ վրայ, որոնց հետ մենք ունենք յարաբերութիւն և հաղորդակցութիւն, այլև արտաքին հանգամանքներն և առարկաները: Արտաքին ազդեցութիւնները մեզ վրայ կարող են ունենալ և՛ շահաւէտ և՛ վնասակար հետևանքներ: Եթէ մենք այնքան զարգացած ենք, որ կարող ենք դանդաղանել վնասակարն օգտակարից՝ կեանքի բոլոր դէպքերում, այն ժամանակ մեզ այլ ևս հարկւոր չեն առաջնորդողներ. իսկ եթէ մենք դեռ ևս գտնուում ենք չըզարգացած դրութեան մէջ և անփորձ ենք կեանքի պահանջների մէջ, այն ժամանակ անհրաժեշտ է մեզ համար զարգացած և փորձառու մարդկանց օգնութիւնը: Այդ օգնութիւնն առաւել ևս անհրաժեշտ է կեանքի առաջին տարիներում: Մարդս ծնւում է միանգամայն անտեղեակ կեանքի պահանջներին, և ոչ մի կենդանի արարած այնքան կարօտ չէ մարդու օգնութեան՝ որչափ նոյն ինքը մարդը: Այն ինչ կենդանի արարածների մեծագոյն մասը իրանց ծնունդից մի քանի օր, շաբաթ կամ ամիս լետու, կարողանում են պահպանել սեպհական ոյժերով իրանց գոյութիւնը՝ ընդհակառակը մարդս շատ տալիներ անցնելուց լետու միայն կարողանում է իր սեպհական ոյժերով պահպանել իր գոյութիւնը, և շատ տարիներ ուրեմն պահանջում է անընդհատ և արթուն հսկողութիւն ու խնամատարութիւն, որպէս զի կարողանայ անվնաս հասնել ինքնուրոյն պաշտպանութեան ժամանակին:

Ճշմարիտ է, այդ ժամանակը ամենքի համար միևնոյն տևողութիւնը չունի, բայց այնուամենայնիւ ամենակարճ ժամանակն էլ աւելի երկար է ինքնապաշտպանութեան նկատմամբ մարդուս համար քան թէ կենդանեաց: Հարաւային Ափրիկայում վայրենի ցեղերի մէջ երեխաներին պահպանելու ժամանակը տևում է 6—7 տարի. իսկ կըրթւած երկրներում՝ 16—20 տարի: Սկզբներում այդ պաշտպանողական խնամատարութիւնը գրեթէ նշման է լինում թէ վայրենիների և թէ կըրթւածների մէջ: Փոքրիկ վայրենիին և փոքրիկ եւրոպա-

ցին ունեն մալր, որը սիրում է իր մանուկին աւելի՛ քան թէ մի ալլ բան աշխարհիս մէջ. և գիշեր ցերեկ արթուն հսկողութիւն ունի իր զաւակի վրայ: Բայց հսկողութեան աստիճանն և եղանակը հետզհետէ փոխւում է: Այլընտրանքի, կիսավարենիների և մինչև անգամ բաւականաչափ կրթւած գեղջուկների զաւակները 2 տարեկանից ընկնում են փոքր ինչ հասակաւոր, ուրիշ երեխաների հսկողութեան ներքոյ, որովհետև նրանց ծընողներն ապրելու միջոցներ ձեռք բերելու համար՝ զբաղւած են լինում, ուստի և չեն կարողանում պահպանել և խնամել իրանց զաւակներին. այն ինչ կրթւած ծնողների զաւակներն անհամեմատ երկար ժամանակ գտնւում են ուրիշ զարգացած և հասակաւոր մարդկանց հսկողութեան ներքոյ: Եթէ այդ հսկողութեան նպատակն է մանկան հոգեւոր և մարմնական ուժերի զարգացնելը, եթէ այդ զարգացնելը կատարւում է որոշ կանոնների հիման վրայ՝ կանոններ, որոնք ձեռք են բերւած բանականութեան օրէնքներով և ճշգրտած փորձերով, այն ժամանակ դա աւելում է դաստիարակութիւն:

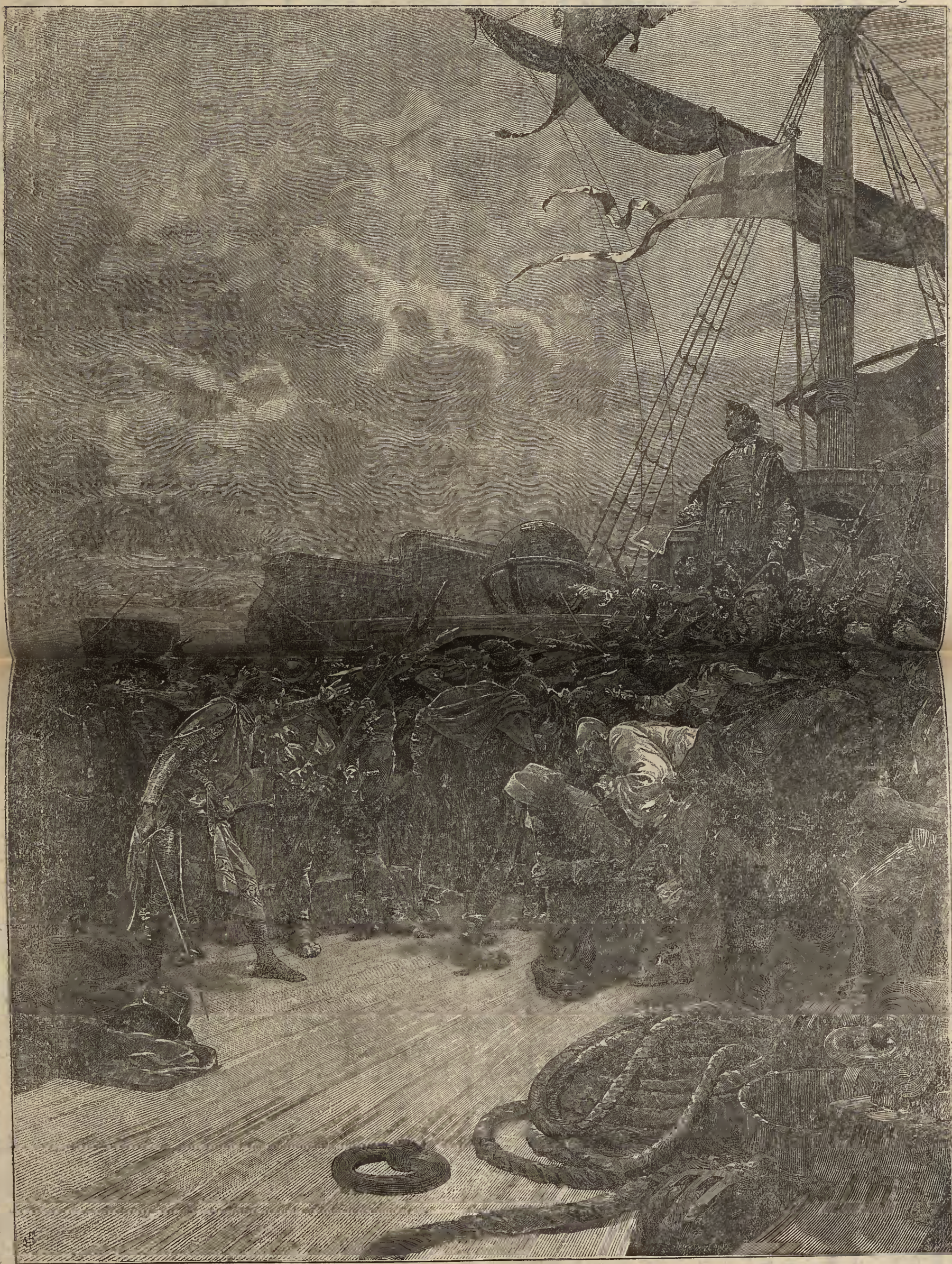
Ուրեմն չըզարգացած մարդու մարմնական և հոգեկան ուժերը զարգացած մարդու ձեռքով նւազատակալարմար զարգացնելու արհեստը՝ կոչւում է դաստիարակութիւն: Այդպէս, դաստիարակութիւն բառի իմաստը հասկանալով՝ մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ նախ՝ միմիայն զարգացած մարդիկը կարող են նպատակալարմար կերպով զարգացնել չըզարգացածներին. «երկրորդ» որ շատ սակաւ մարդիկ են լինում իսկապէս դաստիարակւած: Կան շատ մարդիկ կեանքի մէջ, որոնք և՛ զարգացած, և՛ բարոյական են լինում, առանց կանխախորհուրդ դաստիարակութեան ևս, բառիս բուն նշանակութեամբ, բայց այդպիսի բախտաւորների թիւը խիստ սակաւ է և պէտք է ասած, որ դրանք ապրել ու մեծացել են բարեաջող հանգամանքներում, որոնք ունեցել են նրանց վրայ թէ՛ անգիտակից, աննպատակաւոր, բայց բարի ազդեցութիւն: Սակայն չըպէտք է մարդուս կրթութիւնը բախտի բերմանը յանձնել և կամ թողնել պատահականների ազդեցութեամբ: Պատահականները կարող են լինել և՛ շահուէտ և՛ վնասակար. վերջիններս աւելի յաճախ են պատահում: Այս պատճառով, ով ցանկանում է բարիք իր երեխաներին, ով ցանկանում է տալ որպէս պատահականներից անկախ և յուսալի դաստիարակութիւն՝ նա պարտաւոր է կանխապէս ծանօթանալ այն գիտութեան կանոններին, որ մարդ-

կային կրթութեան բուն օրէնքներն է պարունակում և դա է Մասնակարգութիւնը:

Դաստիարակութեան նպատակը: Երկու է դաստիարակութեան նպատակը. — ա՛յ՝ «մանկական և հոգեկան ուժերի զարգացնելը». բ՛այ՝ «նրան տալու կեանքի համար նախապատրաստելը»: Թէ մարմնաւոր և թէ հոգեւոր ուժերը ընդաբոյս են մարդուս: Թէ դրանք ընդաբոյս են՝ ապացուցւում է նրանով. որ շատ մարդիկ անբարեաջող պայմանների տակ ևս կարողանում են բարձր աստիճանի զարգացումն ստանալ: Միւս կողմից՝ տեսնելով որ մարդիկ՝ անգամ հարազատ եղբայրներ, կրթւելով միևնոյն պայմանների և ազդեցութիւնների տակ զարգանում են այլալլ աստիճաններով, տալ ուրեմն մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան՝ որ բնութիւնը բոլոր մարդկանց հէնց ծննդեան օրից տալով ուժերի սաղմը, հաւասարապէս բաժին չէ հանել ամենքին: Ինչպէս որ ամենայն բոյսերի սաղմը պարունակում է իր մէջ աճելութեան ընդունակութիւն, բայց հողի պայմանները, օդը և պարտիզպանի հողատարութիւնը կարող են միայն այդ ընդունակութեանը ձեռնտու լինել մի որոշ աստիճանով, այսպէս և մարդկային կարողութիւնների սերմերը, որոնք տրւած են նրան բնութիւնից և աննշմարելի են նոյն-իսկ փորձառու աչքերին, պարունակում են նոյնպէս զարգացողութեան ընդունակութիւնը: Դաստիարակութիւնը չի կարող տալ ոչ մի կարողութեան սաղմ՝ մինչև անգամ չի էլ զարգացնում նրան՝ բառիս ճիշտ մտքով. նա օժանդակում է միայն բնութեան՝ այդ գործողութեան մէջ. տալիս է ուղղութիւն ուժերին, կանոնաւորապէս կրթում է նրանց, մերժում է, ըստ կարելւոյն, վատ ազդեցութիւնները, մի խօսքով՝ բնութեան պատահական ազդեցութիւնները փոխանակում է գիտակցական հանգամանքներով:

Նայելով թէ մարդու բնածին ընդունակութիւնները ինչպիսի են, ըստ այնմ՝ նրանցից մինը՝ զարգանում է յամր ու դանդաղ, միւսը՝ արագ ու թեթեւ. ոմանք նոյն իսկ բարեաջող պայմանների տակ հասնում են միմիայն զարգացման մի ստոր աստիճանի, միւսները՝ սրա հակառակ զարգանում են մարմնապէս և հոգեպէս ամենաբարձր աստիճանով, առանց որևէ կողմից առանձին ճիգն պահանջելու:

Սրանից հետևում է, որ դաստիարակի գործողութիւնը կայանում է իր սանի զարգացման մէջ կարելիութեան սահմանում. այսինքն այն սերմերի զարգացումն մէջ, որոնք տրւած են նրան բնութիւնից: Միւս կողմից, դաստիարակու-

Ազատամարտիկն ճաշի փրայ Կոլումբոսի դեմ (Ամերիկայի պիտը).

Թիւնը պիտի նախապատրաստէ մարդուն կեանքի համար և ուսուցանէ նրան խղճով կատարելու այն պարտաւորութիւնները, որոնք պահանջուելու են նրանից ապագայում: Այդ պարտաւորութիւններն են ընդհանուր և մասնաւոր: Առաջին՝ իւրաքանչիւր մարդ իբրեւ անհատ ունի պարտաւորութիւն զէպի իր անձը և իր ընտանիքը՝ այն պատճառաւ դաստիարակութիւնը պէտք է նախապատրաստէ նրան այնպէս, որ նա կարողանայ ճանաչել և գործել այն ամենը՝ ինչպէս կախով է ապահովել նրան և իր ընտանիքի բարոյական և բնկերական պայմանները: Երկրորդ՝ մարդս աւարտելով իր ուսումնասիրութեան ոչ ոչ չըջանը՝ դառնում է անգամ հասարակութեան: Նայելով թէ ինչ տեղ է բռնում հասարակութեան մէջ, մարդս ունենում է բազմազան պարտաւորութիւններ, աչքեօք այդ պարտաւորութիւնները կվերաբերին նրա պարտաւորման տեսակին, նրա հասարակական գրութեանը, նրա ծանօթներին չըջանին, թէ նրա բնականիքին՝ այդ բոլոր հանգամանքներում նրանից պահանջուում է միշտ և ամենուրեք մի պայման միայն. - բարեխիղճ և ազնիւ կատարումն իր պարտաւորութեան: Եթէ մարդս չէ կարողանում բարեխղճ որար կատարել իր պարտաւորութիւնները՝ այն ժամանակ նրա դաստիարակութիւնը չի կարելի համարել ոչ լաւ և ոչ էլ լրիւ:

Պատտիարակից պահանջելի պայմանները.

Ամենայն արհեստ պահանջում է մի որոշ առօրինակ զարգացում, բարեխղճութեան եռանդ և գործին համապատասխան նախապատրաստութիւն: Այս պայմանները պէտք է անընդժեշտ են արհեստւորին, գիտնականին. — մի խօսքով՝ ամենայն դասակարգի պատկանողներին և առաւել ևս՝ դաստիարակին: Այն արհեստւորը՝ որ ճանաչում է իր օգուտը, չէ յանձնում իրան պատկերած գործը իր անխորձ աշակերտին, որովհետեւ գնահատում է թէ իր անունը և թէ թանկագին նիւթը: Վաճառականը չէ հաւատում իր հաշիւներն ու արկիւր այն գործակատարին, որին դեռ ևս չէ փորձել աշխուժեան և հմտութեան մէջ: Մարդու համար ամենաթանկագին գրամագլուխը՝ նրա հարազատ զաւակն է: Սրա բոլոր ապագան կախած է իր դաստիարակի ընտրութիւնից: Հորի էր որ ամենայն բարեխիղճ ծնող՝ իր որդու համար դաստիարակ ընտրելիս, գոնէ այնքան զգուշ լինէր, որքան արհեստւորը և վաճառականը զգուշ են լինում իրանց համար աշակերտ և գործակատար ընտրե-

լիս: Յաւալի է սակայն որ՝ իրօք այսպէս չէ: Ծնողներից շատերը յանձնում են իրանց նորածին մանուկին քանի մի օրից առաջին անգամ հանդիպող սանտուին կամ դայտակին, յետոյ մի կառավարչուհու կամ մանկածուկի, որից պահանջում են միմիայն օտար լեզուով խօսելու վարժութիւն: Գովծին այսչափ թեթեամիտ, անտարբեր ու անհետաւոր լինելու պատճառով, շատ մանուկներն զսաստիարակութիւնը կործանում է բարոյապէս և մարմնապէս: Արդ՝ եթէ դաստիարակութիւնը լինում է ապարդիւն, անպտուղ, ապա գրանում մեղապարտ են ոչ միայն ծնողները, որ չկարողանան ընտրել լաւ դաստիարակ, այլ և դաստիարակն ինքնին, որ յանձն առաւ մի գործ, որին չէ համապատասխանում իր ընդունակութիւններով:

Պատտիարակել՝ բառիս բուն մտքով, կաշող է լինել նա միայն, որ ընդունակ է գրաւելու իր սանի հաւատաւը, սէրն ու յարգանքը: Մանուկներն էլ սիրում, յարգում և հաւատում են նրանց միայն, որոնք նրանց հետ վարւում են սիրով, համբերութեամբ և ներդադադար. որոնք հասկանում են նրանց պիտոյքները, գիտեն մասնակցել նրանց մտածմունքներին, զգացումներին և փափազներին: Մանուկը հաւատում է նրան, ով որ երբեք չէ խաբում նրան, չէ արհամարհում այն, ինչ որ նրա համար անհրաժեշտ է և թանկ: Վերջապէս մանուկը սիրում, յարգում, պատուում և հաւատում է նրան՝ ով որ խոսում է նրա հետ իւր (մանկան) բնական, մայրենի լեզուով, ով որ մտնում է նրա սրտի ու հոգու մէջ. ով որ անձնատուր է նրանու աւելի գարգացած ու փորձաւոր է, քան թէ մանուկն ինքը:

Պատտիարակի սպանլիսի յատկութիւնները տեսնում ենք աւելի կոշ մէջ, քան թէ տղամարդի: Եւ այդ ոչ միայն նրա համար, որ բնականապէս կինն աւելի մը թաւոր և սերտ յարաբերութիւն ունի բնաւանկան կեանքի հետ քան թէ տղամարդը՝ ալ և նրա համար՝ որ կինը՝ բնականապէս աւելի փափուկ և նուրբ բնատուրութեան տէր լինելով, աւելի շուտով է գրաւում մանկան սէրն ու համարմունքը: Այս պատճառով, դաստիարակութեան գործի մէջ առաջին տեղը պատկանում է կնոջը և մանականը՝ մօրը: Բայց եթէ մայրը հիւանդ է կամ զբաււած է տնայարարութեան անհրաժեշտ գործերով, կամ թէ ինչ-ինչ պատճառներով անկարող է լինել իր զաւակների դաստիարակը՝ այն ժամանակ պէտք է նրա դաստիարակական պարտաւորութիւնը յանձնել մի ալ կնոջ, որովհետեւ տղամարդիկ՝ ըստ մեծի մասին, անընդունակ են լինել սկզբնական դաստիարակ մանկան:

Տղամարդիկ չունին սկզբնական դաստիարակութեան համապատասխան համբերութիւն և տոկունութիւն. չունին մտքի և գգացումի այն թափանցկութիւնն ու փափկութիւնը՝ որոնք անհրաժեշտ են մանկան բնաւորութիւնը հասկանալու համար: Այս պատճառով մօր և կնոջ բնական և սուրբ ու ամենաէական պարտաւորութիւնը կայանում է 8—9 տարեկան երեխայի դաստիարակութեան մէջ: Այս պարտաւորութիւնը, որ բնութիւնն ինքն է սահմանել կնոջ համար, աւելի կարևոր է, քան թէ որևէ ուրիշ պարտաւորութիւն — որովհետեւ այդ պարտաւորութեան յաջողակ կատարելուն է կախած զարգացող սերունդի բոլոր բարեբախտութիւնը և յուսալի ապագան: Տղամարդիկների մասնակցութիւնը՝ դաստիարակութեան գործի մէջ, սկսելու է այն ժամանակից, երբ մանուկը դպրոց է գնում ու երբ դաստիարակից պահանջում է այնպիսի գիտական հմտութիւններ, որպիսիք պակասում են իգական սեռին, շնորհիւ մեր՝ դէպի իգական սեռի կրթութիւնն ունեցած անհոգութեան:

Ուրեմն՝ եթէ դաստիարակչուհին կամենում էր լինել նաև ուսուցչուհի, այն ժամանակ պէտք էր նրան, բացի իրան սեփական բարոյական յատկութիւններից, ձեռք բերել նոյնպէս մի որոշ նախապարտաւորութիւն:

Թէ ուսուցչից և թէ ուսուցչուհուց պահանջել է որ գիտենան այն օրէնքները, որոնք վերաբերում են մանկան մարմնական և հոգեւոր կարողութիւնների ներգաշնակ զարգացումները և պէտք է այդ օրէնքներին համաձայն գործ գնեն իրանց ձեռք բերած գիտական հմտութիւնները: Դաստիարակութեան գիտութիւնը հարկաւոր է նրանց, որոնք պարտաւոր են զբաղիլ մանուկների դաստիարակութեան և ուսուցման գործով:

Ինչի վրայ է հիմնւած դաստիարակութեան գիտութիւնը եւ որոնք են այդ գիտութեան մասերը.

Որպէս տեսանելի է բնութեան (աշխարհի) մէջ, նոյնպէս և մարդկային հոգու մէջ անընդհատ կատարւում են անհուն փոփոխութիւններ, որոնցից յառաջանում են երեւոյթներ: Այդ երեւոյթների մէջ գիտութիւնը զանազանում է երկու բան. — տարբեր և օրէնք: Տարբէ կոչւում այն իրականութիւնը, որով արտայայտւում է երեւոյթը: Օրէնք են կոչւում այն հիմնական պատճառները կամ զօրութիւնները, որոնց համա-

ձայն յառաջանում են շարք երեւոյթների՝ մի որոշ ժամանակում և տեղում: Բնականապէս հետախոյզ և հետաքրքիր մարդը գիտում է, քննում է, վերլուծում է այդ ամեն երեւոյթները և այդպիսով իմաստասիրում, ուսանում է, այն նպատակով որ՝ ըմբռնէ, հասկանայ և մի պարզ ու որոշ գաղափար ստանայ նոյն երեւոյթների վերաբերութեամբ: Մարդս այն ժամանակ է բաւականութիւն ստանում, երբ իր զիտողութեան ու քննութեան միջոցին կարողանում է ճիշտ ըմբռնել երեւոյթի իրողութիւնը (տարրը) և հիմնական պատճառը կամ զօրութիւնը (օրէնքը), որովհետեւ այս կերպ միայն կարողանում է պարզ հասկանալ ենթակայ երեւոյթը:

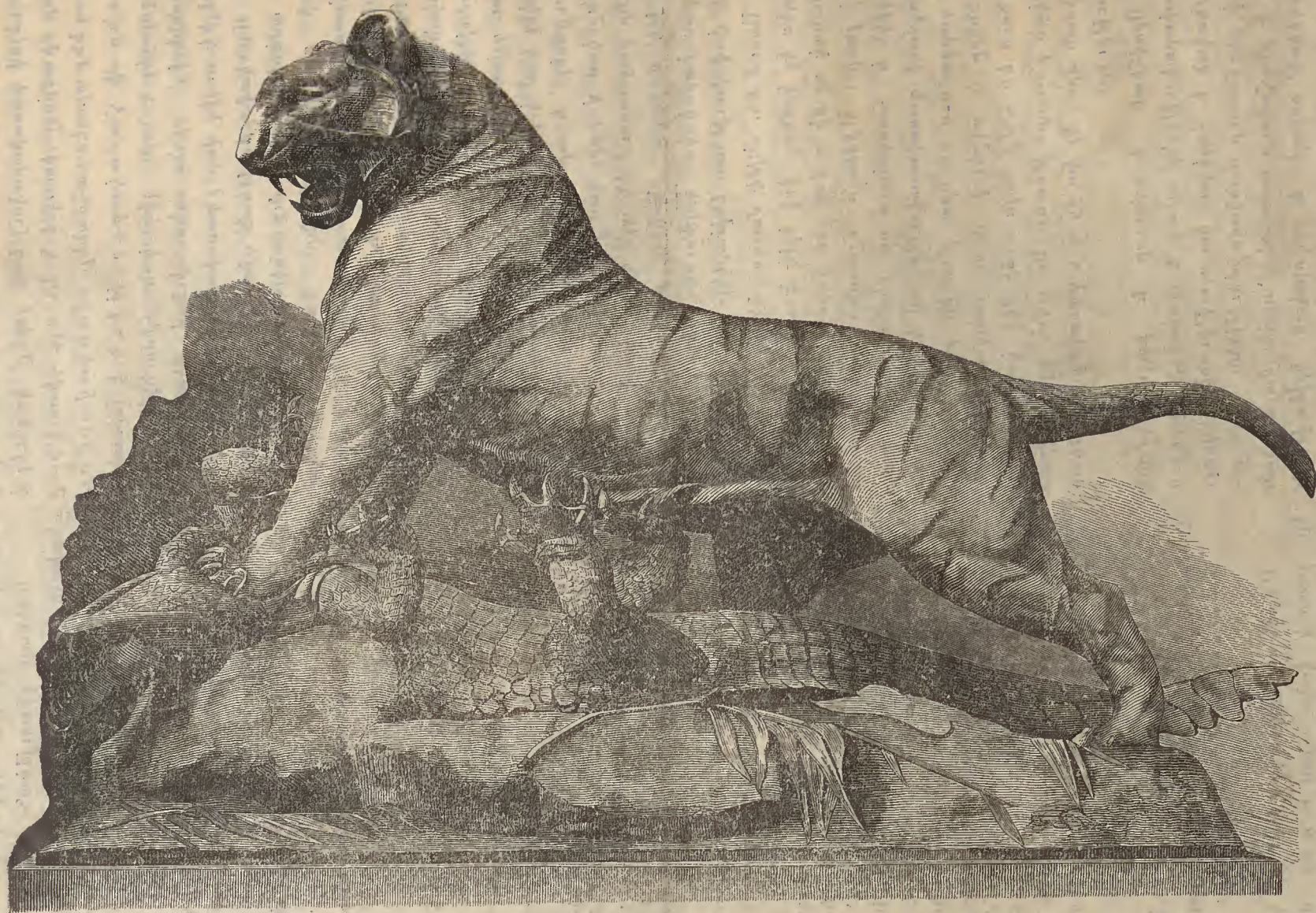
Բոլոր երեւոյթներից, որոնք ենթարկւում են մարդուս զիտողութեան, աւելի գրաւիչ են այն երեւոյթները, որոնք նոյն իսկ մարդուս մէջն են երեւում: Մարդուս մէջ երեւող երեւոյթների առանձինն գրաւիչ լինելու պատճառը բացատրւում է նրանով որ՝ նախ՝ մարդկային բնութիւնը լինելով երկուութիւն (մարմին և հոգի), ամենայն երեւոյթի մէջ արտայայտւում է բազմազան տարրերով և սրանց փոխադարձ կապակցութիւններով. երկրորդ՝ միմիայն մարդկային հոգու երեւոյթների մէջն է նկատւում այն, ինչ որ չը կայ արտաքին բնութեան երեւոյթների մէջ և որը մարդուս համար ամենաբարձր նշանակութիւնն ունի. — գիտաւորութիւն, նպատակ, գիտակցութիւն և այլն: Երրորդ՝ որչափ բազմակողմանի հայեացքով ես քննում ինքդ քեզ, ճանաչում ես քեզ:

Մարդկային բնութեան երկուութեան և իր անհուն ու յառաջացրած բազմազան երեւոյթների լիակատար գիտութիւնը յառաջ է բերել մի ամենահետաքրքիր գիտութեան նիւթ, որ կոչւում է անտրօպօլօգիա (մարդախօսութիւն): Մարդկային մարմնի և հոգու յաւկութիւնն՝ ընդ զօրութիւնները հիմնաւորապէս ուսումնասիրելը ևս մի ծանրակշիռ խնդիր է, որով կարող ենք սել լիով հսկանալ մեր անձնական կեանքն ևս: Այդ խնդրով զբաղւում է գիտութեան մի առանձին մասը, որ կոչւում է Դաստիարակութեան գիտութիւն — մանկածութիւն կամ մանկավարժութիւն (պետագոգիա):

Հնումն մանկավարժութիւնը համարւում էր աւելի մի արհեստ, քան թէ գիտութիւն: Գուցէ այն միջոցին իրաւացի էլ լինէր այդպիսի հասկացողութիւնը. որովհետեւ դաստիարակութիւնը կատարւում էր աւելի պարզ ու գործնական կերպով քան թէ այժմ: Սակայն, բազմաթիւ դարերի ըն-

Հայազն իշխան Մ.Արղուիթեան-Երկայնաբազուկի արձանը Թեմիրխանշուրայում.

Վագրը մարտնչում է կոկորդիլոսի հետ.

Թացքում, մարդկային բնութեան վրայ մտածող իմաստասէրների աշխատութիւններով և լուսամիտ գաստիարակների քննական գիտողութիւններով՝ մշակելով գաստիարակութեան գործը՝ կազմել է այսօր միամբողջ գիտութիւն: Եւ այդ գիտութիւնը կարող ենք այսպէս սահմանել. «մանկավարժութիւնը մի համակարգութիւն է (սխտեմ), որ գոյացել է նոյն գիտական հիմունքներից և կանոններից՝ որոնց օգնութիւնով միայն և եթէ կարելի է ուղիղ վարել գաստիարակութեան գործը»:

Մանկավարժութեան գիտութիւնը կարելի է այն ամենի համար՝ որոնք ցանկանում են մարդկային աղբի բարեբախտութիւնը: Դաստիարակութեան անհրաժեշտ լինելը խոստովանում են ամենքը. մինչև անգամ չըկրթւած և չըզարգացած մարդիկն էլ: Բայց ամենքն էլ, հարկաւ, միապէս ուղիղ չեն հասկանում թէ ինչ է նշանակում գաստիարակելը: Բազմաթիւ սխալ ըմբռնումներից՝ լիջենք միայն երկու գլխաւորն այստեղ. կան մարդիկ որ գաստիարակել կամ կրթել ասելով՝ հասկանում են միայն ուսուցանելը՝ և արտաքին վայելուչ ձևականութիւնը կամ վարքը, կամ թէ չըյաջողած կրթութիւնը բացատրում են այն սխալ կարծիքով որ՝ իբր թէ՝ մարդու բնածին յատկութիւնները ոչ մի գաստիարակական գործունէութեամբ չի կարելի որևէ փոփոխութեան ենթարկել:

Ասում են. «Եթէ մարդս ծնւել է բարի, նա այդպէս էլ կըմնայ. իսկ եթէ ծնւել է չար, այն-ժամանակ ոչ մի ուժով չես կարող փոխել նրան դէպի լաւը»: Միմիայն ճշմարիտ լուսաւորումը մարդիկն են հասկանում որ, «կանոնաւոր և բազմակողմանի գաստիարակութիւնով և եթէ մարդու մէջ զարգացում են նրա բնածին բարի յատկութիւնները և տիրելով վատ յատկութիւններին՝ դառնում են հիմք՝ նոյն անձի մէջ կազմուող բարոյական բնաւորութեան»: Եւ ահա, այս սկզբան և հիման վրայ էլ կապուած է գաստիարակութեան գիտութիւնը:

Որովհետեւ կանոնաւոր և բազմակողմանի գաստիարակութիւնը պէտք է տարածւի մարդու մարմնական և հոգեկան կաթողութիւնների վրայ, ուստի ընդհանուր մանկավարժութիւնն ուսուցանում է ընդհանուր կանոնները՝ որպէս մարմնական և հոգեկան՝ նոյնպէս և բարոյական կրթութեան վերաբերեալ: Ընդհանուր մանկավարժութեան մէջ այն ճիւղը՝ որ վերաբերում է մտաւոր զարգացմանը՝ պահանջում է աւելի հանգամանորէն բացատրութիւն, այս պատճառով մասնաւոր մանկավարժութիւնը պէտք է աւանդէ՝ ուսուցման էա-

կան կանոնները միայն (գիդակտիքային) և աւելի ևս ընդ արձակօրէն անձնիւր առարկաների աւանդման կանոնները (մետոդիքա):

Ամենայն գիտութեան մէջ վերջին և ժամանակակից եզրակացութիւնը, կամ արդիւնքը լիապէս հասկանալի են նրան միայն՝ որը գիտէ թէ ե՞րբ, ո՞րքան ժամանակում և ի՞նչ եղանակով են մշակել այդ եզրակացութիւնները: Այս պատճառով կարելի է և պատմական մանկավարժութիւնը, որ պէտք է ներկայացնէ մեզ պատմական և ականաւոր ազգերի անցեալում ունեցած գաստիարակութեան և ուսուցման գաղափարի յաջորդական զարգացման ընդհանուր պատկերը: Ըստ այսմ տարրական մանկավարժութեան ծրագիրը կարելի է ձևակերպել հետևեալ սլափերով.

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

1. Ը Ն Դ Է Ա Ն Ո Ի Ր

ա) Մարմնական, բ) մտաւոր, գ) բարոյական գաստիարակութիւն.

2. Մ Ա Ս Ն Ա Ի Ո Ր

դ) Ուսուցման ընդհանուր կանոնները (գիդակտիքա). ե) իւրաքանչիւր առարկաների դաստիարակման կանոնները (մեթոդիքա).

3. Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Քրիստոսից աւաջ. զ) Արեւելեան և դասական ազգերը. Յեւ Քրիստոսի. է) Եւրոպական ազգերը:

Ուրեմն մանկավարժութեան գիտութիւնը խօսում է ընդհանրապէս մարդու մարմնական (ֆիզիքական) և մտաւոր զօրութիւնների մասին, ցոյց տալով նրանց զարգացման կանոնները և ընթացքը: Ուսուցման տեսութիւնը կամ վարդապետութիւնը (գիդակտիքա) քննում է այն հանգամանքներն ու կանոնները՝ որով զարգացում է մարդս ուսուցման միջոցաւ: Իսկ ուսուցման եղանակը կամ ոճաբանութիւնը՝ որ է մեթոդիքան, ի նկատի առնելով ուսուցման ընդհանուր կանոնները՝ անձնիւր առարկայի վերաբերմամբ և իւրաքանչիւր սեռի և հասակի հանգամանքները՝ յարմարեցնում է դաստիարակութիւնը այն ինչ կամ այն ինչ նպատակին. և վերջապէս մանկավարժութեան պատմութիւնը ցոյց է տալիս նոյն գիտութեան աստիճանաբար զարգացումը:

Գ Լ Ո Ի Ի Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Մ ա ն կ ա վ ա Ր Ժ ո Ւ Թ Ի Ն

Ա. Մարմնական գաստիարակութեան գլխաւոր կանոններն աւողջութիւնը պահպանելու համար:

Մարդու մարմնական կեանքը կատարւում է իր յատուկ կանոններով և ունի մեծ ազդեցութիւն հոգեկան կեանքի վրայ: Մանկական հասակում նրա բուսական և կենդանական կեանքը տիրող է լինում հոգեւոր և մտաւոր կեանքի վրայ: Դաստիարակութիւնն ուղիղ ճանապարհի վրայ դնելու համար՝ պէտք է իմանանք մարմնական

կեանքի գլխաւոր կանոնները: Կանոնաւոր կրթութեան միջոցով Հոգին աստիճանաբար զարգանալով՝ ազատուում է մարմնոյ տիրապետութիւնից և ինքը դառնում է տիրող մարդուս երկուական բնութեան վրայ: Հոգին միայն այն ժամանակ է անկախ գործում՝ երբ բնակուում է առողջ մարմնի մէջ: Այս ճշմարտութիւնը յատնի էր նոյն իսկ հնագոյն իմաստասէրներին, որոնք ասում էին. «Առողջ միտք, յառողջ մարմնի»: Որքան թույլ է մարմինը, այնքան նա անզօր է կատարելու մտքի պահանջները. որքան զօրեղ է՝ այնքան ճշտութիւնով է կատարում մտքի պահանջները և աւելի լաւ է հպատակում նրան:

Որպէս զի հիւանդութիւնից խոյս տալ կարողանանք, պէտք է գիտենանք թէ ինչի՞ մէջ է կայանում հնարաւոր—կատարեալ և հնարաւոր—յարատեալ առողջութիւնը: Մարդուս մէջ եղած մարմնական և հոգեկան կարողութիւնների լիակատար հաւասարակշռութիւնը՝ կարող ենք կոչել գաղափարական առողջութիւն: Այդ հաւասարակշռութեան խանգարումը առաջ է բերում մի դրութիւն, որը կոչւում է հիւանդութիւն: Խանգարած ոյժերը վերականգնելու համար, սովորաբար դիմում ենք բժշկութեան, այսինքն բժշկական գիտութեանը: Բայց աւելի լաւ կը լինէր մերժելինք հիւանդութեան պատճառները մեզանից, քան թէ օգնէինք բժշկել հիւանդութիւնը: Ազգերի իմաստուն առաջն ասում է. «Հիւանդութիւնները գալիս են ձիով և վերադառնում են ոտքով», այսինքն աւելի հեշտ է հիւանդանալը քան թէ բժշկուիլ: Ռուսաց առաջն ասում է. «Հիւանդութիւնը փութերով մտնում է և մսխալներով ելնում»:

Գլխաւոր կանոնների ամբողջութիւնը, որ ուսուցանում է մեզ հեռու մնալ հիւանդացնող աղբիւրներից, գոյացնում է մի գիտութեան բովանդակութիւն, որը կոչւում է առողջաբանութիւն:

Առողջաբանութեան նպատակն է ապահովել մարդուս առողջութիւնը՝ բառիս ընդարձակ նշանակութեամբ, և այսպիսով նրան բախտաւորացնել. այս, մարդուս համար առողջութիւնն ամենագլխաւոր պայմաններից մէկն է, որով մարդս ինքն իրան երջանիկ է համարում:

Առողջաբանութիւնն գլխաւորապէս ուշադրութիւն է դարձնում հետեւեալ պարագաների վրայ. — 1, սնունդի. 2, ըմպելիքի. 3, օդի. 4, բնակարանի. 5, հագուստի. 6, մարմնի մաքրութեան. 7, գործելու. 8, հանգստանալու և քնելու: Որովհետեւ այս նիւթերի վրայ ընդարձա-

կօրէն խօսում է առողջաբանական գիտութիւնը՝ ուստի մանկավարժութիւնը սրանց վրայ մատնացոյց լինելով՝ հաղորդում է միայն՝ ամենագլխաւոր և անհրաժեշտ պայմանները, այս պատճառաւ սոյն յօդաւորի մէջ մենք էլ հարեանցի կերպով խօսենք այս նիւթերի վրայ:

Սնունդը, ընդհանուր մտքով հասկացւում է այն, ինչ որ նպաստում է այն զօրութեան վերականգնելուն, որը որ սպառւում է կենսական գործունէութեան ժամանակ. և մատակարարելով պատշաճ նիւթ մարմնին, նորոգում է նրա նիւթը և այսպիսով սնուցանում է մեր ամբողջ յօրինւածը: Իսկ անձուկ մտքով՝ սնունդը ասւում է այն ամենը, ինչ որ մենք ուտում ու խմում ենք: Սննդի մէջ պէտք է գտնւին այնպիսի մասեր, որոնք կարողանան մատակարարել նիւթ ա) մարմնոյ հիւսւածի կազմութեան համար. բ. կենդանական ջերմութիւն գոյացնելու համար, Առաջինին գլխաւորապէս վերաբերում են բորակային նիւթերը, — կաթը, ձուն, միսը և արիւնը. վերջինին, ճարպային նիւթերը, շաքարեղէնը, նաշիհ (օսլայ крахмалъ), գինի, գարեջուր և ուրիշ ոգելից ըմպելիք: Առաջին կարգի նիւթերն ասւում են կերպարանիչ կամ ստեղծական (plastique), երկրորդ կարգինը՝ ջերմածին (теплопроизводительный): Ստեղծական նիւթերը անընդհատ լրացնում են մարմնից պակասած այն նիւթերը՝ որոնք սպառւում են թէ մարմնական և թէ հոգեկան գործունէութեան միջոցին: Շնչառութիւնով անընդհատ ներս ենք ընդունում այնպիսի նիւթեր՝ որոնք թթւածնի ազդեցութիւնով փոքր առ փոքր այլւում են մարմնի մէջ և յառաջացնում նրանում մի կենդանացուցիչ ջերմութիւն, առանց որի չէ կարող կատարել ոչ մի գործարանական պաշտօն կամ գործողութիւն: Եթէ մեր մարմնու յօրինւածը նմանեցնենք վառարանի, այն ժամանակ սննդական նիւթերը կը լինեն անհրաժեշտ և անընդհատ պաշարը վառման. ներշնչած թթւածնի միաւորութիւնը ընդունած նիւթերի հետ արտադրում է ցանկալի ջերմութիւնը. իսկ բերանը և վերին մակերևութը մի քանի ներքին գործարանների հետ վառարանի խողովակների պաշտօնն են կատարում. այսինքն արտահանելու այն նիւթերը, որոնք կատարել վերջացրել են իրանց պաշտօնը:

Որպէս զի սնունդը իր նպատակին հասած լինի, պէտք են երկու պայմաններ, նախ սննդի մէջ պէտք է լինի բաւարար չափով բորակածին, թթւածին, ջրածին և ածխածին, երկրորդ՝ սնունդը պատշաճաւորած պէտք է լինի այն մարմնական

Պ. Ի. Չաչկովսկու Եւգենի Օնեգին օպերայից տեսարաններ.

յօրինաճի անհատական յատկութիւններին, որի համար նշանակաւ է ուսուցանելու: Հռչակաւոր բնախօս Լուսի հաստատում է այն ասածը՝ թէ «ինչոր մէկի համար սնունդ է, միւսի համար թոյն է»: Տաւարի միսը, իւղալից հիւթերը, շաքարեւէնը և սլանց նման սննդարար նիւթերը շատերի համար միանգամայն խնամարսելի են: Թէ և այդ երևոյթի պատճառները ըստ բաւականին չեն բացատրուած, բայց փորձից յայտնի է, որ մէկի համար սննդարար եղող կերակուրը մի ուրիշի համար բոլորովին անմարսելի է լինում. այդ երևոյթը անշուշտ պէտք է վերաբերել մարմնական յօրինաճի անհատական բնաւորութեան:

Որովհետեւ ամենայն բանի մէջ չափաւորութիւն է պահանջուում, անշուշտ պէտք է ինկատի ունենաք այդ չափաւորութիւնը նաև սննդառութեան նկատմամբ: Սնունդը պէտք է լինի փոխարինող այն կորստին, սր ունեցել է մարմինը այս կամ այն գործողութեան մէջ: Երբ որ չտփեցը անցնում է սնունդը, այն ժամանակ երևում է թմրածութիւն մեզ վրայ, ուժի անկումն, տկարութիւն, և սրա հակառակ՝ երբ կորուսած նիւթերի քանակը լրացնելուն չէ բաւականանում այն սնունդը որ մենք ընդունել ենք, այն ժամանակ ևս զգում ենք մենք նոյն անձնական թմրութիւնը, տկարութիւնը և այլն: Շատ կերած ժամանակ, աւելորդ մասերը հաւաքուում կազմում են ճարպ, որը ոչ միայն մարմնական յօրինաճի գործողութիւնն է գոժարացնում, այլ և շնչառական գործարանները նեղելով լինում է առիթ այլ և այլ հիւանդութիւններին:

Յիրաւի, հնարաւոր չէ սահմանել ընդհանրապէս սննդի մի քանակ, որ պատշաճ էր ամեն հասակի ամեն դէպքում. այդ պատճառով նայելով հասակին, խառնածքին, կենցաղովարութեան եղանակին, օդի ազդեցութեան և այլ պայմանների՝ պէտք է որ սննդի քանակը և որակը այլ և այլ լինի: Բայց ընդհանրապէս խօսելով և համեմատաբար մանկան սնունդը պէտք է լինի աւելի քան թէ հասակաւորինը, վասն զի նա աճում է աւելի արագ և նրա յօրինաճը համեմատաբար աւելի մեծ քանակ է սպառում քան թէ հասակաւորինը: Բայց պէտք չէ միանգամից տալ մեծ քանակով սնունդ. աւելի լաւ է տալ սակաւ և յաճախ: Երբ շարժողութիւնը մեծ է, այն ժամանակ պահանջուում է աւելի մեծ քանակ սննդեան. խանձարուրի մէջ գտնուող երեխային պէտք է աւելի քիչ տալ սնունդ, քան թէ այն երեխային, որ արդէն ման է գալիս և վազվզում է:

Շատարիւն (sanguin) անհատը ցոյց է տալիս աւելի եռանդ, ման է գալիս աւելի արագ, աւելի ենթարկւող է տպաւորութիւնների, աւելի շուտ է հասունանում քան թէ ուշալիցը (lymphatique): Ուրեմն առաջինի մէջ նիւթի փոփոխութիւնն աւելի արագ է կատարւում, քան թէ երկրորդինի մէջ, և հետեւաբար ուժերի կորուստը սննդով լցուցանելու համար պէտք է առաջինին աւելի յաճախ կերակրել, քան թէ երկրորդին: Այն մարդը՝ որ վարում է նստակեաց կեանք, աշխատում է իր առանձնասէնեակում, երկար ժամերով նստում է և անցուցանում է քաղաքային կեանք՝ անշուշտ սնունդը գործ է դնում աւելի փոքր քանակով, քան թէ նա՝ որ միշտ շարժման մէջ է, ման է գալիս բաց և առողջարար օդի մէջ, վարում է գիւղական կեանք, աշխատեցնում է իր մկանները և այլն:

Կլիման նոյնպէս մեծ նշանակութիւն ունի սննդի բաղադրութեան նկատմամբ, նրա քանակի և կիրառութեան նկատմամբ: Յայտնի է որ սառը հիւսիսի բնակիչները ուտում են բացառապէս մսային և ճարպային կերակուր և ուտում են միսը հում, ու խմում արիւն. հաբաւային կողմի բնակիչները զրեթէ կերակրւում են բացառապէս բուսական սննդով. բարեխառն կլիմաների մէջ ուտում են և կենդանական և բուսական սնունդ, և միս, և ձուկն, և ընդեղէններ, և կանաչեղէն: Բայց Լուսի ասելով՝ այնուամենայնիւ բաւական չէ շատակերութիւնը բացատրել միմիայն հիւսիսային կլիմայով: Բարբու (ճանապարհորդութիւն Աֆրիկայում) պատմում է հրաշքներ հօթենդոտների շատակերութեան մասին: Նա ասում է տասը հօթենդոտներ Յօրւան մէջ կերան մի մեծ եգն. այն ինչ նորեգացիները, լապլանդացիներն և իսլանդացիները, չընայելով որ ցուրտ կլիմայի տակ են՝ ուտում են խիստ չափաւոր: Ուրեմն կարելի է հաստատել այն ընդհանուր օրէնքը թէ՛ ցուրտը զարգացնում է ուտելու ճաշակը: Յուրտ ժամանակ պէտք է աւելի շարժողութիւններ անել, որպէս զի պահպանւի կենդանական ջերմութիւնը: Այս պատճառով՝ մեր յօրինաճի հիւսւածքից սպառւում է աւելի մեծ քանակով նիւթեր, վասն որոյ և պահանջւում է սննդի մեծ քանակ, որպէս զի լրացնւի այդ պակասորդը:

Վերջապէս սնունդը նպաստաւոր լինելու համար, անհրաժեշտ է, որ նա անկախ իր սնուցիչ յատկութիւնից, լինի լաւ պատրաստած և զանազանակերպ: Ամենակեր կենդանին չի կարող երկար շարունակել իր գոյութիւնը միևնոյն մի տեսակ

կերակուր գործածելով, թէև այդ կերակուրը լինի և՛ սննդարար և՛ համապատասխանող նոյն կենդանու բնութեանը: Սննդի պէսպիսութիւնը առաւել ևս կարևոր է քաղաքակրթած մարդու համար: Բնախօսութեան ուսուցանումը գիւրամարսութեան նկատմամբ՝ որ միևնոյն սննդականութիւնն ունեցող նիւթերը կարող են այլ և այլ ազդեցութիւն ունենալ, նայելով թէ ինչպէս են նրանք պատրաստւած: Եթէ լաւ են պատրաստւած, իւրացնում են հեշտ կերպով. եթէ ոչ՝ իւրացնում են կամ շատ դժարութիւնով, կամ բոլորովին չեն մարսւում: Զոր օր. ձուն շատ դիւրամարս է և սննդարար, եթէ պատրաստւած է փափուկ և դժարամարս է՝ եթէ պինդ է եփւած: Զօրեղ կրակի վրայ արագ խորոված միսը շատ դիւրամարս և սննդարար է. միևնոյն միսը պատրաստւելով և թոյլ կրակի վրայ կամաց կամաց՝ կորցնում է իր սննդարարութիւնը. նոյնպէս այն միսը որ երկար ժամանակ եփւելով դուրս է տւել իր սննդարարութիւնը արգանակին, ներկայացնում է միայն մսային թելերի հիւսածք, որ բոլորովին անպէտք է սննդելու համար:

Սննդի հետ հասկացւում է նաև ընպելիքը, որ նոյնպէս սնունդ է՝ բայց՝ հեղուկ դրութեան մէջ. սրան են վերաբերում ջուրը, արգանակը (bouillon) կաթը, թէյը, սուրճը, շոկոլադը, գարեջուրը, գինին և այլ ոգելից ըմպելիներ:

Զուրը՝ մարդու մարմնի բաղադրիչ էական մասն է: Քանակութեան կողմից ջուրը մարմինը բաղադրող մասունք՝ երկից գերազանցում է. ամբողջ մարմնի ծանրութեան գրեթէ չորս մասից երեքը ջուրն է: Զուրը մարմնի համար ունի բնախօսական շատ մեծ նշանակութիւն. նրա միջոցաւ կարծր սնունդը հեշտութիւնով է փոխանցւում մի դրութիւնից գէպի միւսը. նա հաղորդում է մեր հիւսածքին ճկունութիւն. նա լուծում է սննդի կարծր մասերը և գազային մասերը պահպանում է լոյծ դրութեան մէջ: Լիւսի ասելով՝ «նա է անհրաժեշտ պայմանը այն անընդհատ գործողութեան և կազմակերպութեան, որի հետ շաղկապւած է կեանքի յարատեւութիւնը»:

Որովհետև ջուրը մեր մարմնակազմի ամենայն տեղերումը մասնակցում է, այս պատճառաւ էլ մարմինը արտաթորում է նրան անթիւ ճանապարհներով և անընդհատ: Այդ արտաթորութեան քանակը բաւականին մեծ է: Իւրաքանչիւր ակնթարթում թորքերի միջոցաւ մարդս արտաշնչութեան հետ դուրս է հանում 4—7 ցորենակշիւ ջուր: Մարմնի մակերևույթից, կաշւի միջով, իբրև քրը-

տինք, դուրս է գալիս մարդից օրական՝ միջին թւով, մօտ 3 ֆունտ ջուր: Այժմ հասկանալի է թէ ինչու է մարդս յաճախ ջուր խմում և թէ ինչու ծարաւից մարդս աւելի է տառապում՝ քան թէ քաղցից: Առանց ուռելու մարդս կարող է քանի մի օր դիմաւալ՝ սննդւելով մարմնի պաշարից, թէև նիհարանում էլ է. բայց առանց ջրի չի կարող մարդս երկար դիմանալ, որովհետև մարմնի կազմը չի կարող նրա տեղը բռնող մի ուրիշ պաշար գտնել իր մէջ: Աղբիւրների ջրերը աւելի առողջարար են, քան թէ գետերինը, որովհետև առաջիններում գտնւում են լոյծ գրութեան մէջ այնպիսի նիւթեր, որոնք անհրաժեշտ և օգտաւէտ են սննդելու համար, զօր. կրաքին, երկաթային և ուրիշ հանքային նիւթեր:

Արգանակը և կաթը թէև հեղուկ են, բայց պատկանում են ամենագլխաւոր սննդեղէն նիւթերի կարգին. նրանք պատկանում են և ստեղծական և՛ ջերմական սննդականութեան: Ամենալաւ արգանակը (բուլիոն) ստացւում է միսը շատ դանդաղ ու երկար եփելով: Ամենից յարմարն է միսը մանր-մանր կտորել, վրան իր կշիռն ունեցող ջուր ածել և յամր ու դանդաղ տաքացնել թոյլ կրակի վրայ միջև որ եռայ. և մի քանի ժամանակ (մօտ 30—40 րոպէ) եռացնելուց յետոյ՝ գործածել:

Կաթը պարունակում է իր մէջ այն ամեն նիւթերը՝ ինչ որ անհրաժեշտ են մարմինը լիակատար սննդելու այն ժամանակ, երբ նա լինում է ամենարագ աճման շրջանում: Այդ շրջանի մէջ կաթը տալիս է մարմնակազմին այն ամենը՝ ինչից որ գոյանում են մկանները, նեարդերը կամ ջղերը, ոսկրները, ճարպը, մազերը, եղունգները և մարմնի բոլոր մասերը: Կաթի բաղադրութիւնը շօշափելի կերպով համոզում է մեզ որ սննդեան մէջ անհրաժեշտ հարկաւոր է որ լինի գործարանաւոր նիւթերի մի որոշ յարաբերութիւն: Ահաւասիկ կաթի բաղադրութիւնը (Լիւսի լուծմամբ). նրա 1000 մասի մէջ կալ.

1. ջուրը	873 մասը.
2. բորակային նիւթեր	48 »
3. կաթնային նիւթեր	44 »
4. իւղ	30 »
5. ֆոսֆօր-թրթալային կիր	3,30 »
6. Այլ և այլ աղեր	2,70 »

Բնդամենը 1000 մ.:

Ս. ՔԱՀ. ԲԵԳ-ՆԱԶԱՐԵԱՆ
(Կըշարունակել)

„Ա չ ք ա կ ա պ ո շ կ ի“.

Փ Ե Լ Ի Ե Տ Օ Ն

Ե Ս Մ Ե Ռ Ա Ծ Ե Մ

(Երևակայութիւն)

Հոգեւարք եմ: Բժիշկների թթւած դէմքերից երևում է որ բանս բուրդ է:

— Ի սէր Ամենակալին, բժիշկներ, ինձ դեղ մի տաք, ասում եմ նրանց:

— Հաբա ինչ կուզես, — Հարցնում են:

— Ի՛հն, Լ՛հն, Լ՛հն և Լ՛հն տւէք ինձ, և ես իսկոյն կը վերակենդանանամ: Բժիշկները միմեանց երեսի են մտիկ տալիս:

Տարբութիւնս սաստկանում է. սկսում եմ զաւանցել, և շարունակ բղաւում եմ, — Լ՛հն, Լ՛հն, Լ՛հն, Լ՛հն տւէք ինձ: Այդ ինչ գիրք է, այդ ինչ թերթ է, Լ՛իւնօւ է տպած արդեօք:

— Ի՛լնօւ է, Լ՛իւնօւ, խաբում են ինձ բժիշկները: Նրանց սուտը ներգործում է վրաս իբրև ուղիղ, և բոլոր վեւերը Լ՛իւնի կերպարանքօւ են երևում աչքումս:

Մեռնում եմ, բայց ուրիշների համար, իսկ ինձ համար մնում եմ կենդանի: Ես ուրիշներին տեսնում եմ, լսում եմ, իսկ նրանք՝ ինձ չեն լրսում: Այդ կենդանիները ինձ համար նոյնքան մեռած են ինչքան և ես նրանց համար: Ես տեսնում եմ որ ահա գալիս է մեր Եզեկեանը, մի դամբանական ձեռին. կարդում է հեկեկալօւ. նրա միւս ասածներին ուշադրութիւն չեմ դարձնում, սպասում եմ, որ տեսնեմ ինչ է ասում Լ՛իւնի մասին:

— «Պարոններ, ասում է վերջապէս, սա էր, որ մեր Լ՛իւն ազատեց վեի ճանկերից»...

Այս խօսքի վրայ հոգիս փառաւորւում է:

Մօտենում են գրաշարները մի ահագին՝ ծաղկաձև պսակօւ, որի մէջ տեղը հիւսւած է խաչմէրդի մի մեծ Լ՛իւն և մանրիկ թերթերօւ չորս կողմը շարւած

աւ, եւ, իւ, օւ

ւա, ւե, ւէ, ւը, ւի, ւո, ւօ

Պսակն ունի ալսպիսի վերտառութիւն—

«Գրաշարների մատները վեի պոչից ազատողին»:

Ինձ թաղում են, բայց իմ յարաբերութիւնը աշխարհի հետ՝ չի կտրւում: Ընդհակառակն՝ աւելի արագանում է, սրովհետև մարմնականից փոխւում է ոգեկանի: Զգողութիւն, էլէքտրականութիւն և այլն էլ մի քանի տեսակ, մէկը բացասական, միւսը դրական, երրորդը բաղադրեալ, չորրորդի յատկութիւնն ինձ անյայտ, — Մագնիսականութիւն—նոյնպէս մի քանի տեսակ, լոյս, դարձեալ մի քանի տեսակ, եթերք զանազան, ջերմութիւն տաք և պաղ և ուրիշ ինձ անձանօթ ուժեր և զօրութիւններ ոգեղէն էակներ և այլ շատ բաներ բռնում են մարմնական աշխարհի տեղը... բայց որքան զանազանութիւն, ինչ համեմատութիւն...

Բայց, տարօրինակ բան... Նոր աշխարհի հրաշալիքներն ինձ այնքան չեն գրւում, որքան Հին աշխարհի մոլորութիւններն և իմարութիւնները: Միշտ ցանկանում եմ իմանալ, թէ ինչ է կատարւում Հին աշխարհի մէջ, բայց ամենից շատ ուզում եմ իմանալ, թէ որքան է յառաջ գնացել Լ՛իւնի գործածութիւնը: Մէկ օր լանկարծ մի թրխթիկոց եմ լսում գերեզմանաքարիս վրայ: Նալում եմ, փորագրիչ է, վրան փորագրում է մի գեղեցիկ ծաղկատառ Լ՛իւն: «Մշակումը» տպւած է, որ այդ ծաղկատառը նկարել է պ. Բաշինջաղեանը: Վարդում եմ «Մշակի» նոյն համարի առաջնորդող յօդւածը և... աչքերիս չեմ հաւատում—բոլորը Լ՛իւններ են, մի հատ վե չը կայ միջին: Եւ տեսէք ինչ է ասում.

«Հռոմեացեալը, (այսինքն ես) սաստիկ անձնատուր էր երևակայութեան: Երբ որ սկսեց Լ՛իւնով գրել, մի տեսակ Լ՛իւնացաւ ստացաւ: Բժիշկներն ասում են, որ մեռնելիս, Լ՛իւններ էին երևում աչքումը: Մենք միշտ ասել ենք, և էլի կասենք, որ նա մեր իրաւունքների դէմ քաջ մարտնչողներից մէկն էր: Մենք, ճշմարիտ է, սկզբումն ընդդէմ էինք Լ՛իւնի գործածութեանը, բայց հիմա, երբ մեր գիտնականները խելացի դատողութիւններով հաստատեցին հանգուցեալի տեսութիւնը Լ՛իւնի մասին, և վեի գործածութեան անանդի և ամեն հիմքից զուրկ լինելը, մենք այլ ևս առիթ չունէինք չընդունելու»...

Ես չը գիտէի, որ այն կեանքումն օրէնք կայ, որ հանգուցեալի ոգին մինչև եօթն օր իրաւունք ունի մնալու աշխարհիս երեսին, իսկ այնուհետև պիտի տեղափոխւի գաղափարների աշխարհը, այն աշխարհը, որ ական ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ և սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ:

Աւղիղ եօթերորդ օրն էր: Մտանում եմ կրօնական «Արարատը» Լ՛իւնով գրած յօդւածներով, որոնց մէջ նշանաւոր տեղ է բռնում Ս. Մանգինեանի յօդւածը այսպիսի վերնագրով «Ի՛լնի կրթական ազդեցութիւնը դպրոցի սանիկների վրայ», և

մի այլ յօդած—պ. Կոստանեանի—«Իիւնն իբրև միջոց հայոց լեզու նըբուծիւններն ուսումնասիրելու համար»։ Գ. Տէր-Աղէքսանդրեանը նոյնպէս մի յօդած էր գրել «Մուրճի» մէջ, ուր շօշափելի փաստերով սպառնացանք էր, որ հայոց մէջ եղած չէ ով դերանուն իբրև օվ, որ աղպէս ասելը Անի քաղաքումն է կազմակերպւել վրաց լեզուի ազդեցութեամբ, որովհետեւ այդ լեզուի մէջ չի եղել և այսօր էլ չը կայ և, իսկ ինչ հնչիւն որ չը կայ վրացերէնում, ինչպէս—ւ, ե, ւո, յ, նոյնը չը կայ և Թիֆլիսի բարբառում։ Ապացոյց մեր ասածի, աւելացնում է հեղինակը, որ օվ ասելը յատուկ է միայն Անի քաղաքից գաղթածների մէջ—ինչպէս Թիֆլիսցոյ նոյնպէս և խրիմցոյ—նոր նախընտանցոյ։ Միթաքեան հայրերի մէջ միայն Ալազոփսկին էր ասում օվ, օսկի, օրդի և այլն, փոխանակ ւօւ, օսկի, օրդի, որք և այլն, իբրև խրիմցի, իսկ Վենետիկի միւս հայկաբան հայրերը նրա այդ ձև հնչելը սխալ էին համարում։ Ալազոփսկին շատ սխալ հայեացք ունէր լեզուի ուղղագրութեան և տառադարձութեան մասին։ Հանգուցեալը (եո) բողոքեց նրա դէմ իւր «Հայկական հնչիւնների մասին» տետրակով, բայց նրա ձայնը խեղդւեցաւ Ալազոփսկու անուան հեղինակութեամբ, մինչդեռ Հանգուցեալի ասածն էր ուղիղը։

«Տարազի» մէջ տեսնում եմ տպագրած իմ ծաղրական պատկերը ձեռիս բռնած մի երկայնակի լիւնագլուխ «Մուրճ», որով փշրում եմ «Քաջքի-Ձայն» ասած քարափը։ Սակայն պառակը փոխանակ արձագանգ տալու չաքջի հարածներից, որսցաքանք է տալիս, այսինքն փոխանակ ամուր ժայռի պէս դընգդընգալու, դրմբդրմբալու, թրքիկում և թրքմփում է մէջը փուչ կոճղի և կոտրած կարասի նման։ Այդ իմացում է նրանից, որ գրած է վրան—«մի' թրքմփա', այլ տրքնգա»...

—Քիչ կարգա, քիչ, ասում է ինձ մի լուսապայծառ Ոգի։ Արի վեր երթանք, Հայրիկը կանչում է։

«Հայրիկ» անունը տալուն պէս մի ծիածան կապւեց Անաստասիանութիւնից մինչև գետինք իբրև մի անծայր ուղի, և մենք իբրև նրա անաստան փոքր հիւլէներից մէկը այնպէս վեր սլացանք, ինչպէս մի սնկէ խցան ջրի յատակից։ Եւ թռանք, թռանք, թռանք, մտքի արագութեամբ, երև սլալուծեան թռիչքներով, բայց դեռ էլի գնում ենք գէպի վեր և վեր, գէպի Վերին Անաստասիանութիւնը...

Դ. Ա. ԱՅԵԱՆՅԱՆ

ՊԵՏՐ ԻԼԻՉ ՉԱՅԿՈՎՍԿԻ

Վերջին տարիները Ռուսաստանը թաղում է միայն իր տաղանդներին, առանց նորերը ծնելու։ Հանճարեղ գրողների, գեղարուեստների սակաւթիւնը բանակը զգալի կերպով նւազում է. այս տարւոյ հոկտեմբերի 25-ին այդ բանակից մի զինուոր ևս անհետացաւ։

Հոկտեմբերի 25-ին մեռաւ յայտնի կոմպոզիտոր Չայկովսկին խոլերայից, բոլորովին անակնկալ կերպով։

Չայկովսկին ծնւել է 1840 թ. ապրիլի 25-ին. ուրեմն նա 53 տարեկան էր 1850-րդ թ. սկզբներին նա բերեց Պետերբուրգ իր հայրենիք Վիատկայից և նրան տւին իրաւագիտութեան դպրոցը, որակաւ աւարտեց իր ուսումը 1859 թ. և մտաւ արդարադատութեան մինիստրութեան մէջ ծառայելու։ Բնութիւնից օժտւած լինելով երաժշտական տաղանդով, չինովնիկի ծառայութիւնը նրան չէր կարող զրաւել. նա առիթ էր որդնում իր գեղարուեստական զգացում-

ները գոհացնելու և ահա, երբ 1862 թ. Անտոն Ռուբինշտէյնը հիմնեց Պետերբուրգում երաժշտական կոնսերւատորիա, Չայկովսկին թողեց ծառայութիւնը և մտաւ աշակերտելու կոնսերւատորիային։ Ամբողջ 3 տարի լրջօրէն պարապեց այդտեղ. նա արդէն պատրաստ էր մուկիկային դործունէութեան համար՝ թէև այդ 3 տարին նեղութիւն չատ քաշեց, նիւթական ապահովութիւն չունենալով։ Աւարտելով ուսումը և արժանանալով ազատ գեղարուեստւորի կոչման, Չայկովսկին 1865 թ. հրաւիրւեց Մոսկւայում բացւած կոնսերւատորիան արօֆեսորութեան պաշտօնը ստանձնելու։ Այդ թւականից նա սկսեց յօրինել, ստեղծել իր երաժշտական պիէսները. մանաւանդ 70-ական թւականները նրա գործունէութեան ամենապտղաբեր շրջանն են կազմում։ 1871 թ. նա գրեց Ռօմէօ և Ջուլիէթա՝ նախագուռնֆօն-տաղիան, ապա շուտով «Մրրիկ ֆանտազիան օրկեստրի համար, Շէկսպիրից վերցնելով նիւթը 1875-77 թ.

ընթացքում ի թիւս շատ ուրիշ կտորների, նա գրում է «Եւգէնի Օնէգին» օպերան, որ առաջին անգամ դրեց Պետերբուրգում 1884 թ. և։

Բացի իր արօֆեսորական պաշտօնից՝ Չայկովսկին գրում էր և երաժշտական-կրիտիկական յօդածներ։ 1868 թ. նրա յօդածները տպագրւում էին «Современная Литература»-ի մէջ, իսկ 1872—1876 թ. «Рус. Вѣдомости» լրագրի մշտական աշխատակիցն էր։

1878 թ. թողնելով իր պաշտօնը, ամբողջ 4 տարի ապրում է իր քրոջ կալածքում, Կիէվի նահանգում, յաճախ այցելելով Եւրօպային։

1881 թ. Պետերբուրգում կատարւում է նրա «Օրլէանեան Կոյս» օպերան. այդ ժամանակ նրա անունն արդէն յայտնի էր, նոյն արտագրութիւնները շուտ շուտ դրւում էին կոնցերտներում և թէև 1884 թ. փետրւարին նրա մի ուրիշ նոր «Մազկպա» օպերան մեծ տղողութիւն չըգտաւ, բայց հրր շուտով Եւգէօր Օնէգին» օպերան արեց կայսերական բեմի վրայ,

հասարակութեան արանջացումը կատարեալ էր և նրա համբաւը, իբրև տաղանդաւոր կոմպոզիտոր, ընդ միշտ հաստատուեց: Այլ ևս նա բոլորովին ապահոված էր ինքնագին, որովհետև նրա արտադրութիւնները մեծ գումարներ էին բերում:

Ութսնական թւականների նրա կոմպոզիտորական գործունէութեան նշանաւոր արտադրութիւններից յիշեմք հետեւեալները. «Ս. Յովհան Ոսկերեանի սլաւաբազը», «Գիշերային հսկումը», «Մոսկուա» կանտատը, Աղէքսանդր III կայսրի թագադրութեան ութիւր գրած, «Մանֆրէդ» սիմֆոնիան և այլն: Իբրև ղեկավար (դիրիժոր) Չայկովսկին ասպարէզ դուրս եկաւ միայն 1887 թւին. այդ ժամանակից սկսեց ինքն այցելել Գերմանիայի քաղաքները, Պարիզ, Լոնդոն, Պրագա և իր օպերաների կատարումն ղեկավարել: 1891 թ. նա կոնցերտային մի ուղևորութիւն կատարեց Ամերիկա և դափնիներ ժողովեց այնտեղ: Այդ յաճախակի ճանապարհորդութիւններն երբեք նրա բեղմնաւոր արտադրութիւններին արգելք չէին լինում. 1889 թ. նա գրեց «Համլէտ» ուղեքաղերան. 1890 թ. «Նեշոլ գեղեցիկօհի» բալետը. 1891 թ. «Պիկովայա Դսմա» օպերան. 1892 թ. «Ռոլանդա» օպերան: Այս տարի նա երկնել էր նոր արտադրութիւններ և կամենում էր «Օրէլանեան կոյս» օպերան փոփոխել:

Ինչպէս տեսանք, Չայկովսկին 27 տմեայ շրջանում (1866 - 1893) բաւական շատ բան է գրել և ստեղծագործութեան մի այդպիսի բեղմնաւորութիւն աւազոյց է նրա լուրջ և բազմակողմանի երաժշտական տաղանդին: Ի հարկէ նրա գրածներից ամենքն էլ նշանաւոր չեն. մի քանիսն ևս երևելի են աւելի տեխնիկական, քան մուզիկայի բովանդակութեան կողմից: Չայկովսկին, անկասկած ամենատաղանդաւոր կոմպոզիտորներից մինն է, որ հուշակեց միևնոյն ժամանակ և ռուսական երաժշտութեան համբաւը. նա ստեղծագործեց շատ հիանալի բաներ, որոնց մէջ աչքի են ընկնում «Ռոմէօ և Ջուլիէթա», «Մըրիկ», «Մանֆրէդ», «Սեզէնի Օնեգին», «Պիկովայա Դսմա», «Օրէլանեան կոյս», «Ռոլանդա» և այլն: Նրա ստեղծագործութեան յատկանիշ մեծ — գիծն մեկու-

ղիականութիւնն է, տեխնիկական դարձածների հիանալի ճարտարութիւնը: Նրա մուզիկան, ճիշտ է, շատ սակաւ անգամ արտայայտութեան խորութիւն և զօրութիւն ունի, բայց նրա մէջ տիրապետում է շնորհալի վայելչութիւն և խոհուն, տխրամած բնաւորութիւն: Արտասահմանում ևս Չայկովսկին մեծ համբաւ էր ձեռք բերել, մանաւանդ վերջին տարիները և նրա օպերաներն անընդհատ գրում էին Ներսիսյանի ամենալաւ բեմերի վրայ:

Չայկովսկին, ասում է В. ВУЧНИКЪ ВЪРОНЫ, յօգւածագիրը, որից քաղում ենք այս տեղեկութիւնները, շատ սիրում էր առանձնութիւնը. նա անընդհատ աշխատում էր, երբ տանն էր լինում. մայրաքաղաքների ճանապարհորդութիւնները ճնշում էին նրան և նա մեծ ուրախութեամբ վերադառնում էր տուն, որտեղ սովորել էր ստեղծագործութեան քաղցր տանջանքների համեմատներ: Դալով նրա ֆիզիքական և բարոյական վիճակին, պ. Լարշ, իր յիշողութիւնների մէջ ասում է. «Նրա գլխի մագերը վաղուց ճեմակել են, բայց նրա ամուր, կայտաւ և զօրեղ մարմնի մէջ ծերութեան միայնակ նշանն այդ էր: Ոչ միայն ստեղծագործական երեակայութիւնը, այլ և յիշողութիւնը, ըմբռնողութիւնը, բնութեան և արեւստի բարեքները վայելելու ընդունակութիւնը, ֆիզիքական և մտաւոր եռանդը նրա մէջ անթաւաւ էին մնացել մինչև վերջին հիւանդութիւնը: Նրա մէջ թագաւորում էր կատարեալ ներդաշնակութիւն նրա գործունէութեան և կոչման մէջ, խնդիրների և ոյժերի մէջ, մտքի և բնաւորութեան մէջ, կեանքի դասաւորութեան և ներքին պահանջների մէջ ոչ մի հակասութիւն չըկար:

Նւ անողորմ խոլերան հէնց այս տեսակ մարդին ճանկեց:

Հ. Ա.

Հետև կըփակւի: Վերջին անգամ մի քանի հատ նոր պատկերներ աւելացան և պատկերահանդէսն աւելի շքեղացաւ: Այդ նոր նկարներից աչքի են ընկնում պ. Բաշինջաղեանի «Արարատը արեւածագի ժամին», Գաբաւի ասիական բազար և Ստախովսկու ծովային տեսարան: Մինչև այսօր վաճառւած են ընդամենը տասն և մէկ հատ պատկեր, որոնցից ութը պ. Բաշինջաղեանի աշխատութիւններն են, իսկ երեքը պ. Զանկովսկու: Խորհուրդ ենք տալիս հասարակութեանն օգուտ քաղել դէպքից, այցելելով այդ պատկերահանդէսը, որը մի շատ ուրախալի երևոյթ է մեզանում: Խորհուրդ ենք տալիս մանաւանդ ուսումնարանների վարչութիւններին պարտաւորեցնել աշակերտներին յաճախել հանդէսը, քանի որ կրթական ահագին նշանակութիւն ունի: Փառք Աստուծոյ, մուտքի գինն էլ շատ չնչին է, այսինքն 20 կոպ., իսկ աշակերտների համար 10 կոպ. պատկերահանդիսի ձախ բաժնում նոր գրել են ի ցոյց հասարակութեան նաև պ. Բուբոյի նոր պատկերները, որոնք նկարաւծ են Միւնխեն քաղաքում: Այդ պատկերները պատւիրւած են հանգուցեալ Դօնդուկով - Կորսակովի օրով պատերազմական-պատմական թանգարանի համար: Նրանք ներկայացնում են Կովկասում կատարւած պատերազմական զանազան արկածներ:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ կիրակի կայացաւ Թիֆ. Հայուհեաց Բարեգործական ընկերութեան սովորական պարահանդէսը: Մուտքը գոհացուցիչ է, ասում են 2000 բուրլիաչավ:

Տիկին Նելսոնայի Լուսինեան Սէֆերեանցը Աղբիւր-Տարագի 1894

ԳԵՂԱՐԻԵՍ

ՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս լսում ենք հաստատադրելուներից, Թիֆլիսի պատկերահանդէսը զեռ շարունակելու է մինչև յունւարի 6-ը և այնու-

U n l i n g n i d.

թ. մի մի օրինակ ներկել է նւագատօրիայի Հայոց ծխական ուսումնարանին:

Վաղը քաղաքային տան դահլիճում կայանալու է Բարեգործ. Ընկ. ընդհանուր ժողովի շարունակութիւնը:

Բագւի քաղաքապետ ընտրել է պ. Խաչատուր Անտօնեանը, որ երկար տարիներէ ի վեր նոյն քաղաքի վարչութեան անդամ և քաղաքապետի օգնական էր:

Հրատարակչ. ընկ. պարահանդէսը նշանակած է յունւարի 16-ին և ինչպէս լսում ենք, պիտի շատ աշխոյժ լինի:

Ս Ո Ւ Ր Հ Ա Ն Գ Ա Կ

Ս. ԷՋՄԻԱՇԻՆ. Ղ. Ա. Ստացանք ոտանւորները, շտապեցէք ուղարկել միւս խոստացածներն էլ:
" " Ն. Տ. Ա. Շնորհակալ ենք, շնորհաւորում ենք, ձեր ձէնց այդպէս կուղարկենք պահանջած պրէմիաները:
1. ՆԻՊՈՆ. Կ. Հ. Ձեր յանձնարարութիւնը

ները պ. Ադ. Երեցեանին և պ. Պառշեանին յայտնեցինք:
ԲԱԳՈՒ. 1. Է. Ս. Միլիթար սպարապետը՝ կըսկսենք տպագրել յունւարից:
ԲԱԹՈՒՄ. Ա. Ս. Ուրախ կըլինենք, եթէ շարունակէք:
ՊԵՏԵՐՔՈՒԳ. Օր. Ա. Ն. Անշուշտ կըրել է, այժմ էլ ուշ է պատէշը՝ մի աւելի, շտապեցէք փութով ուղարկել միւսները:
Ն. ՆԱԽԻՋԵՆԱՆ. տիկ. Մ. Ա. Այո՛, յունւարից կանոնաւոր տպագրելու ենք և Պարիզի մօզաներ:

Խմբագիր-Հրատարակիչ՝
ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1894 ԹԻԱԿԱՆԻՆ

22-րդ ՏԱՐԻ Մ Ը Ա Կ 22-րդ ՏԱՐԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Հ Ր Ա Գ Ի Ր

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կը հրատարակել Թիֆլիսում, նոյն դիրքով, նոյն պրոգրամայով՝ նոյն ուղղութեամբ: Մենք ստանում ենք սեփական ՀԵՌԵՆԳԻՐՆԵՐ:

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան դինը 10 ռուբլի է, տասն և մէկ և տասն . ուսան՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսւանը՝ 8 ռ., եօթ ամսւանը՝ 7 ռ., վեց ամսւանը՝ 6 ռ., հինգ ամսւանը՝ 5 ռ., չորս ամսւանը՝ 4 ռ., երեք ամսւանը՝ 3 ռ., երկու ամսւանը՝ 2 ռ., մէկ ամսւանը՝ 1 ռուբլի:

Գրել «ՄՇԱԿԻ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԷ (Բարոնական և Բաղարայան փողոցների անկիւնում):

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻ» գրւելու համար պէտք է դիմել հետևեալ հասցեով. ТИФ-ЛИСЪ, Редакция „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK»:

Յայտարարութիւնները ընդունում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով. բառին վճարում է 2 կոպէկ:

Ներկայ 1893 թ. նոյեմբերի 1-ից մինչև դեկտեմբերի վերջը «Մշակին» բաժանորդ գրողները վճարում է 2 ռուբլի:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Հ Ա Ն Գ Ի Ս

Բացւած է Պատերազմական-պատմական Թանգարանում առաւօտեան ժամ. 10-ից մինչև ժամը 4-ը կէսօրից յետոյ:

VI ՏԱՐԻ „ՄՈՒՐՃ“ ՏԱՐԻ VI

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ-ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ

Ա Մ Ս Ա Գ Ր Ի
1894

Թւականի բաժանորդագրութիւնը բացւած է.

«Մուրճ» ամսագիրը կը հրատարակուի 1894 թւականին նոյն ծրագրով, որպէս և նախկին հինգ տարիներում:

«Մուրճ»-ը կը հրատարակուի ամեն ամիս 8—10 թերթ մեծութեամբ:

«Մուրճ»-ը, որպէս անցեալում, այնպէս և առաջաւում կը տայ 1) Յօդւածներ կեանքի հիմնական խնդիրների մասին (առաջնորդներ), 2) Յօդւածներ մեր հասարակական կեանքի ընթացիկ խնդիրների և երևոյթների մասին (ժամանակակից տեսութիւն), 3) Հետազոտութիւններ տնտեսական և սոցիալական կեանքից, 4) Յօդւածներ քաղաքական անցքերի և ընդհանուր քաղաքական դրութեան մասին (Քաղաքական տեսութիւն), 5) Գրական ընդարձակ քննադատութիւններ, 6) Նոր լոյս տեսած գրքերի քննութիւններ, 7) Ընդհանուր կրթական յօդւածներ գիտութիւններից, 8) Գիտական քրոնիկ, 9) Ճանապարհորդական նկարագրութիւններ, 10) Թղթակցութիւններ գաւառներից, 11) Տեղեկութիւններ Ռուսաստանից, 12) Նամակներ Արևմտեան Եւրոպայից, 13) Վէպեր, վէպիկներ ինքնուրոյն և թարգմանական, 14) Ոտանաւոր բանաստեղծութիւններ, 15) Երաժշտութիւն, 16) Կարեւորագոյն լուրեր, 17) Յայտարարութիւններ:

«Մուրճ»-ի վիպական բաժինը 1894 թւականին կը բաղկանայ թէ՛ ինքնուրոյն և թէ՛ թարգմանական վիպական գրւածքներից:

«Մուրճ»-ի բաժանորդագիրն է 10 ռուբլի: Ուսուցիչները և ուսանողները կարող են վճարել 8 ռուբլի:

Բաժանորդ գրւելու համար դիմել կամ Խմբագրատունը (Тифлис, редакция „Мурз“) կամ մեր գործակալներին:

Վ Ա Ճ Ա Ռ Ի Ո Ւ Մ Ե Ն

Ս Ր Ի Ն Գ Ի (Արշակ Մեհաբեանի)

Առանձին գրքով լոյս տեսած աշխատութիւնները

1. ԵՐԱԽԱՅՐԻՔ պատկերազարդ, 1 տ. դիրք 50 կ.
2. " " " " " 50 "
3. " " " " " 50 "
4. " " " " " 50 "
5. ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԳԵՐ (1880 - 90) . . . 60 "
6. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (1884—1890)
տպւած Մոսկուայում . . . 20 "

Այս աշխատութիւնները կարող են ստանալ բարդալճարով (наложен. плат.) դիմելով հեղինակին (առանց ճանապարհածախք վճարելու) այս հասցեով. Въ контору ред. „Армянъ“-„Таразъ“. Армянъ Меграбянъ (Српикъ).

Պատրաստ է 7. „Փոքրիկի ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՅ“ մանկական դրոշիւր պատրաստւում է 8. „ՍԵՐԵԻ ՎԻՇՏ“, Ժողովածու բանաստեղծութիւններ:

Վ Ա Ճ Ա Ռ Ի Ո Ւ Մ Ե

ԲԱՖՖՈՒ ՄԵԾԱԳԻՐ
ՊԱՏԿԵՐԸ

Հատն արժէ ճանապարհածախսով 40 կոպ.

Գումարով ցանկացողներին զիջւմն կը

լինի:

ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԻ

Ռ ա փ ա յ է Լ Պ ա տ կ ա ն Ե ա ն ի ս յ ա տ

կ Ե Ր Ը ն ոյն դիշքով և արժողութեամբ:

Դիմել՝ Тифлисъ, Саркисъ Согомонеанцъ.

Լ ո յ ս տ Ե ս ա Լ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

Ը Ն Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ը

Գ Ր Ե Ց

Պարսկաստանի և Հնդկաստանի թեմի պատգա
մաւոր

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Գինն է 20 կոպ.

Վաճառւում է Թիֆլիսի բոլոր գրաւաճառանոց
ներում:

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

Շ Ի Ր Վ Ա Ն Ձ Ա Դ Է Ի

ԱՐՄԷՆ ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ

Վ Է Պ Ը

Վաճառւում է հեղինակի մօտ. Тифлисъ,
Ширванзадэ. Грибоѣдовская, д. № 7.

Գինն է ճանապարհածախսով 1 ռ. 50 կոպ.:
Գրաւաճառներին զիջւմով:

10—9

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

Բ Ա Ֆ Ֆ Ի Ի

„ԱՐԾԻԻ ՎԵՍՊՈՒՐԵԿԱՆԻ“

(ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ)

(Նորին Վեհափառութեան պատկերով)

Գինն է 70 կոպ.

Օտարադաբարցիք փողի փոխարէն կարող են մարկա
ուղարկել:

Դիմել՝ Тифлисъ

Анна Раффи.

Ա Ձ Դ

Բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանցի կտակին տրամադրութեան համաձայն՝ Սահակ-Մեսրոպեան գրական մրցանակաբաշխութիւնն տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ տարի յաւուր տօնի սրբի թարգմանչացն Սահակայ և Մեսրոպայ:

Հետեապէս՝ այն ամեն հեղինակք ու բանասէրք որ ազգային դպրութեան և պատմութեան վերաբերեալ ո՞ր և է երկօտիրութեամբ կրփափաքին մասնակցել այս մրցանակաբաշխութեան, կհրաւիրւին մինչև յառաջիկայ տարւայ յունւարի սկիզբն ուղարկել առ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրն, ի Կ. Պօլիս իրանց աշխատասիրութիւններն:

Տպագրեալ երկասիրութիւնք երէք օրինակ պէտք է յուղարկին. իսկ ձեռագիրք մի օրինակ որք ետ չեն տրւիր:

Ի միջի այլոց Օրացոյցի մէջ գետեղւած են. I, վիճակագրական մանրամասն տեղեկութիւններ Անդրկովկասեան բոլոր նահանգների մասին (ազգաբնակչութիւն, տնտեսութիւն, կրթութիւն և այլն).—II, Բազմի մասին վիճակագրական և պատմական տեղեկութիւններ:—III, Գրական բաժին. 1) Վեհափառ Խրիստեան ՀԱՅ-ՐԻԿԻ կենսագրութիւնը. 2) Մահացուցակ Գրիգոր Արծառունու, Ռաֆայէլ Պատկանեանի, Գարեգին Եսիսկոպոս

Սրուանձտեանի, Խորէն Նարբէյի. 2) Մեր երկրի հնութիւններէց, Տաթևի վանքի և Անիի սուրբանքի պատկերազարդ նկարագրութիւնները: 4) Պատմական տեսութիւն Հայաստանում քրիստոնէութեան առաջին ժամանակները փայլած հոգևոր մեծ գործիչների մասին:—IV, Բժշկական և տնտեսական խորհուրդներ:—V, Այլ և այլ տեղեկութիւններ:—VI, Յայտարարութիւններ: Հրատարակութիւն «ԱՐՕՐ» տպարանի

ԱՌՅՍ ՏԵՍԱԻ ՊԱՏԿԱՆԻ ՕՐԱՅՈՅՑ

1894 թ.

Մեծ տեղով, գեղեցիկ թղթի վրայ, շքեղ հրատարակութիւն: Բովանդակութիւնը շատ հարուստ և բազմակողմանի:

«Արարատ» տպարանը (Բագու, Կլուրի դիմաց, Արարատեանի տանը, հեռախօս № 253) ընդունում է տպարանական ամեն տեսակ պատւէրներ, տպում է շքեղ հրատարակութիւններ, հրաւերներ, այցեւորման, բլանկներ:

Дод. ценз. Тифлисъ, 31 декабря 1893 г.

Նոր ստացել է հայերէն, ռուսերէն, ֆրանսերէն թուրքերէն և զարդերի մեծ քանակութիւն:

Գները անհամեմատ էժան են:

Հասցէն. Баку, типографія «Араръ».

Тип. Груз. Изд. Т.-ва.Л.-Мел. ул. д. № 13